VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 10, Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis) Ekim/ October 2025 ISSN: 2149-9535

Araştırma Makalesi/ Research Article

Osmanlı İmparatorluğu'nda Temlîk Uygulamasının Dinî Hayrata Dönüşmesine Bir Örnek: Deli Hüseyin Paşa'nın Haremeyn Vakfı

Tahsin Hazırbulan[*]

(ORCID: 0000-0001-9779-6022)

Makale Gönderim Tarihi
29.03.2025

Makale Kabul Tarihi
24.08.2025

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Hazırbulan, T., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Temlîk Uygulamasının Dinî Hayrata Dönüşmesine Bir Örnek: Deli Hüseyin Paşa'nın Haremeyn Vakfı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10/ Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis), (2025): 730-772.

APA: Hazırbulan, T. (2025). Osmanlı İmparatorluğu'nda Temlîk Uygulamasının Dinî Hayrata Dönüşmesine Bir Örnek: Deli Hüseyin Paşa'nın Haremeyn Vakfı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (Özel Sayı: Vakanüvis 10. Yıl Özel Sayısı (Special Issue for the Decennial of Vakanüvis)), 730-772.

Öz

Deli Hüseyin Paşa, Osmanlı döneminde önemli askeri ve idari görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Girit Seferi'ndeki başarıları nedeniyle kendisine temlîk edilen köyleri, "Vakf-ı Medine-i Münevvere" adıyla Haremeyn'e (Mekke ve Medine) gelir sağlamak üzere vakfetmiştir. Vakfiyede, köylerden elde edilen yıllık gelirin 5.000 kuruşunun Haremeyn'deki fakirlere dağıtılması, geri kalanının ise ailesine kalması şart koşulmuştur.

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, thazirbulan@hotmail.com.
Assist. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Türkiye.

Deli Hüseyin Paşa'nın vakfı ve sadaka defterleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kültürünün ne kadar derin ve organize olduğunu gösterir. Köylerin vakfedilmesi, gelirlerin Haremeyn'e aktarılması ve surre defterleriyle kayıt altına alınması, Osmanlı'nın dini, sosyal ve ekonomik politikalarının bir yansımasıdır. Bu sistem, sadece bir yardımlaşma aracı değil, aynı zamanda devletin toplumsal kontrol mekanizmasıdır. Hüseyin Paşa'nın hayatı ve vakıfları, Osmanlı'nın 17. yüzyıldaki yönetim anlayışını ve İslami değerlerle harmanlanmış sosyal adalet sistemini anlamak için önemli bir kaynaktır.

Çalışmada arşiv belgeleri ve akademik referanslardan hareketle, bu değerlendirmenin tarihsel gerçeklikle ne kadar uyumlu olduğunu kanıtlamaktadır. Deli Hüseyin Paşa'nın mirası, Osmanlı vakıf kültürünün evrenselliği ve sürekliliği vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Paşa, Girit, Vakıf, Surre, Haremeyn.

An Example of the Conversion of the Temlik Practice into Religious Charity in the Ottoman Empire: Deli Hüseyin Pasha's Haremeyn Foundation

Abstract

Deli Hüseyin Pasha was a statesman who held important military and administrative positions during the Ottoman period. He endowed the villages, which were assigned to him due to his successes in the Crete Campaign, to provide income for Haremeyn (Mecca and Medina) under the name 'Vakf-ı Medina-i Münevvere'. The endowment stipulated that 5,000 kurus of the annual income from the villages was to be distributed to the poor in Haremeyn and the rest was to remain for his family.

Deli Hüseyin Pasha's foundation and the charity books show how deep and organised the foundation culture was in the Ottoman Empire. The endowment of villages, the transfer of revenues to Haremeyn and the recording of these revenues in surre books are a reflection of the Ottoman religious, social and economic policies. This system was not only a means of charity, but also a mechanism of social control by the state. Hüseyin Pasha's life and foundations are an important source for understanding the Ottoman understanding of governance in the 17th century and the social justice system blended with Islamic values.

This study, based on archival documents and academic references, proves how compatible this assessment is with historical reality. The legacy of Deli Hüseyin Pasha emphasises the universality and continuity of the Ottoman foundation culture.

Keywords: Hüseyin Pasha, Crete, Foundation, Surre, Haremeyn.

Giriş

İslâm hukukunda vakıf, fıkıh kitaplarında "habs" veya "sadaka-i câriye" gibi kavramlarla da tanımlanarak, dinî metinlerde özel bir yere sahip olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde yer alan hayır yapma, sadaka verme ve kalıcı eser bırakma emirleri, vakıf kurumunun teorik altyapısını oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in Medine'de yaptığı bazı uygulamalar, İslâm toplumlarında vakfın prototipi sayılabilecek örnekler teşkil etmiştir. Bu dinî referanslar, vakfı sadece hukukî bir müessese olmaktan öte, müminlerin uhrevî sorumluluklarını yerine getirme vasıtası haline getirmiştir. Bu dinî referanslar içerisinde yer alan zekât, fitre, adak, fidye/kefaret, gönüllü bağış olan sadaka, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan infak ve cömertlikte hayır yapmanın ilk aşamaları olarak kabul edilmiştir.[1]

Deli Hüseyin Paşa ve Haremeyn Vakfı

Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Hüseyin Paşa Bursa'nın Yenişehir kazasında doğmuştur.[2] Gençlik yıllarında İstanbul'a gelmiş ve eski sarayın baltacıları arasında bulunmuştur. İran elçilerinin getirdiği yayın bozulup yeniden kurulmasında göstermiş olduğu beceri nedeniyle IV. Murad'ın dikkatini çekmiş önce küçük, sonra büyük mîrâhurluğa tayin edilmiştir.[3]

Hüseyin Ağa, 1634'te kendisine verilen vezirlik pâyesiyle kaptanıderyâ, Revan Seferi'nde gösterdiği üstün başarı sonucunda da Mısır Beylerbeyi yapılmıştır. 1637'de bu görevinden azledilen Hüseyin Paşa bir süre göz hapsinde tutulmuş, 1638'de Bağdat seferine gidişte Konya'da kendisine Anadolu Beylerbeyliği verilmiştir. 1639'da sadâret kaymakamı olan Hüseyin Paşa, Sultan İbrahim döneminde Kaptanıderyâ ve Özü Muhafızlığı vazifelerini yapmıştır. 1642'de Bosna, 1643'te Bağdat

[1] Hacı Mehmet Günay, Bahaeddin Yediyıldız, *"Vakıf", TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42 İstanbul 2012, s. 475-486; Mustafa Çağrıcı, *"Cömertlik", TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1993, s. 72; Mustafa Çağrıcı*, "İnfak", TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul 2000, s. 290-291; Ali Duman, *"Sadaka"*, *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 35, İstanbul 2008, s. 383.

[2] Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Târîhî*, c, III, Haz. Nezihi Aykut, Ankara 2004, s. 1049.

[3] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 2014, Cilt VI, s. 1826.

Valiliği yapan paşa, Sultan İbrahim'in nedimi olmuş, ancak Budin Beylerbeyliği uhdesine verilerek rakipleri tarafından saraydan uzaklaştırılmıştır.[4]

Girit seferinin başlamasıyla birlikte 1646'te önce Hanya Muhafızlığı yapılmış, aynı yıl Girit Serdarı olarak tayin edilmiştir.[5] 40 günlük kuşatma neticesinde Resmo kalesini fetheden Hüseyin Paşa, adanın merkezi olan Kandiye Kalesi'ni 13 yıl boyunca kuşatmışsa da başarılı olamamış, kale daha sonra fethedilmiştir.[6] 1656'da sadâret kaymakamı olarak tayin edilmişse de Köprülü Mehmed Paşa'nın etkisiyle bu göreve başlamadan üçüncü defa kaptanıderyâ olmuş, hakkında çıkan iddialar nedeniyle 29 Aralık 1658'de İstanbul'da boğdurulmuştur.[7]

Gazi Hüseyin Paşa Hanya'yı fethettiğinde kendisine buraya bağlı İsfakiye Kazası'ndan 11 köy temlîk olarak verilmiştir.[8] Sözlük anlamı "Mülk olarak vermek" olan temlîk, terim olarak "hükümdarın mirîye ait olan veya şahıslardan devlete intikal etmiş arazi, bina ve bazı yerleri devlete hizmet etmiş kimselere mülk olarak tahsis etmek" anlamına gelir.[9] Osmanlı toprak sisteminde temlîk müessesesi, devletin arazi politikasının temel araçlarından birini teşkil etmekteydi. Bu uygulama vasıtasıyla devlet, mirî arazi statüsündeki toprakları mülk haline

[4] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, s. 1827.

[5] Kâtip Çelebi, *Fezleke II*, Haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016, s. 909, 910, Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, TATAV Yayınları, İstanbul 2004, s. 51-72.

[6] Ersin Gülsoy, "Resmo", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 585, Ersin Gülsoy, "Kandiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 303.

[7] Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ*, s. 1826. Daha fazla bilgi için bakınız: Tahsin Yıldırım, *Girit Serdarı Gazi Deli Hüseyin Paşa Hayatı, İcraatı ve Hayratı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019; İsmet Parmaksızoğlu, "Hüseyin Paşa" *İA*, Cilt V/I, İstanbul 1964, s. 650-654; Mücteba İlgürel, "Deli Hüseyin Paşa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul,1999, Cilt 19, s. 4-6; Asuman Aydın, "17. Yüzyılda Bir Osmanlı Devlet Adamının Muhallefâtı: Deli Hüseyin Paşa", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* 6/1 (Haziran 2024), 70-91.

[8] Nuri Adıyeke, "Fatih Paşalar'ın Kendilerine Armağanı: Osmanlı Girit'inde Temlik/Mülk Köyler", *Hilâl, Studi Turchi e Ottomani, (Venetians and Ottomans in the [Early] Modern Age)* 6 (2018) 106. 97-110, Nuri Adıyeke, "Osmanlı Giritinde Vakıf Köyler", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019), 1/343-363.

[9] Mehmet İpşirli, "Temlîk-nâme". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 430-431.

getirerek belirli şahıslara tahsis etmekte, böylece hem hizmet karşılığı mükâfatlandırma hem de siyasi sadakat tesis etme amacını gütmekteydi. Temlîk işlemlerinin hukuki zemini, teorik olarak fütuhat hizmetlerine dayandırılsa da, pratikte bu meşruiyet kaynağının sınırlı kaldığı görülmektedir. Nitekim mevcut kaynaklarda fetih hakkı gerekçesiyle yapılan temlîk örnekleri istisnaî mahiyette kalırken, padişahın iradesine dayalı keyfi uygulamalar ağırlık kazanmıştır.[10]

Hüseyin Paşa'ya verilen temlîk ise bir fütuhat sonucunda yani Hanya'yı fethetmesi karşılığında olmuştur. Paşa 10 Rebiyülahir 1068/15 Ocak 1658 tarihli vakfiyesinde[11] bu temlîkten "*taraf-ı şehriyârîden hatt-ı hümâyûn şevketmakrûn ile mu'anven bâ-nişân-ı hümâyûn bu fakîre hibe ve temlîk olunub cezîre-i merkûmede Hanya kazâsı nâhiyelerinde vâki' mülk-nâme-i hümâyûn mûcebince bana intimâ ile her biri tahdîd ve tavsîfden müstağni Hanya nâhiyesinde İsfakiye nâm mahalde karye-i Aya Rumeli, karye-i Aradena, karye-i Fusgadi, karye-i Osiya Manya, karye-i Ayo Yanni, karye-i Samalir, karye-i Vedevad İskilo, karye-i Kolokasia, karye-i Mitraska, karye-i Kasteli Mohori karyelerden ve Guti nâm mezradan"* diyerek kendisine verilen köylerin isimlerini zikrederek bu yerlerin padişah tarafından temlîk edildiğini söylemiştir.*[12]* İlgili kayıtta paşaya verilen köyler için mülknâme/temlîknâme verildiği de dikkat çeker. Temlîk edilen köylerin sınırları için sınırnâme de istek üzerine hazırlanabilirdi. Alınan bu belgeyle mülk topraklar tesâhub ve tasarruf etmesi garanti altına alınır, yerel makamlar dâhil her türlü dış müdahalenin önüne geçilirdi. [13]

Osmanlı vakıf köylerinin tespitinde karşılaşılan metodolojik problemler, arşiv belgelerinin sistematik analizini zorlaştırmaktadır. Tapu Tahrir Defterlerinde aynı yerleşim birimlerinin farklı isimlerle kaydedilmesi ve köy sayılarındaki kronolojik tutarsızlıklar, bu sorunun temel boyutlarını oluşturmaktadır. Hüseyin Paşa vakfına bağlı İsfakiye bölgesindeki köylerin arşiv kayıtlarında da sistematik isimlendirme

[10] Mehmet Öz, "Gelenekçi Osmanlı Islahat Düşüncesinde Temlikler ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi,* (2019) [80. Yıl Özel Sayısı], s. 106.

[11] Vakfiye ile yapılmış bir diğer çalışma için bknz: Yusuf Sağır, "Gâzî Hüseyin Paşa'nın Girit'teki Vakıf Eserleri" *Turkish Studies*, Sayı. 8/2, 2013, s. 298-301.

[12] *VGMA.d.734*, s. 141. Yer isimleri vakfiyede kâtibin yazım şekline uygun olarak transkript edilmiştir.

[13] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,* Cilt 1, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 107.

tutarsızlıkları gözlenmektedir. Yerleşimlerin birbirleri ile organik bağlantısı ve bazılarının yazlık karakter taşıması, defterlerdeki kayıt düzenini etkilemiştir. Anapoli, Avucika (Outzikas), Aya Rumeli, Aya Yanni, Kasteli Mohori (Mesochoni), Koloksa (Kolokasia), Metraşka (Mitraska), Semalove Vededad (Vouvas) köyleri bütün kaynaklarda istikrarlı şekilde zikredilmektedir. Komidate (Komidates) köyü dört kaynakta, Kusadi ve Semerya (Samain) köyleri iki kaynakta, Osiya Manya köyü ise tek kaynakta yer almaktadır. Bu farklılık, vakıf köylerinin hiyerarşik yapısı ve kaynak değerlerinin metodolojik analizini etkilemektedir.[14]

Gazi Hüseyin Paşa vakfına ait bu köyler Girit tahrir defterlerinde "*Vakf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Nahiye-i İsfakiye der Livâ-i Hanya*" başlığı altında belirtilmiştir.[15] 10 Safer 1062/22 Ocak 1652 tarihli bir arz 'da geçen *"… ve Girid ceziresinde serdâr olan Hüseyin Paşa kulları Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere ahâlîsine vâkıf ve tabir eylediği üç bin üç yüz otuz üç altun ve evlâdı Hüseyin ve tevâbine surre içün ta'yîn olunan yüz kırk altun ile cem 'an elli sekiz bin iki yüz altmış sekiz altun mukâbelesinde bin altmış iki senesi Recebü'l-mücerrebinde irsâl olunan surre-i şerife akçesinden hatt-ı hümâyun saadet makrûn ile on beş bin guruş …"* kaydından vakfiye tanziminden öncede Haremeyn'e bu yerlerden surre parası gönderdiği öğrenilmektedir.[16] Bir başka arz'da ise IV. Mehmed'in Hüseyin Paşa'nın Girit'te bulunan vakıflarının tevliyetinin Dârüssaâde Ağasına bırakılmasına müsaade etmiştir.[17] İlgili köyler tapu, ağnâm, küvvâre, ârûsane bidat, âsiyâb, deştbânî, otlak, yaylak ve kışlak, cürm-i cinâyet, bâd-ı hevâ vb. gibi örfî, arpa, buğday, nohut, mercimek, şıra vb. zirai

[14] Nuri Adıyeke, "Osmanlı Giritinde Vakıf Köyler, s. 348.

[15] *Vakf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Nahiye-i İsfakiye der Livâ-i Hanya, Evkaf-ı Medine-i Münevvere şerrefehumullahi teâla ila yevmi'r-rahman tabi' mezbûr ber-vech-i defter-i atik ve münife*, *BOA. TT.d. 0820* s. 97-102, *BOA. TT.d. 0822* s.320-329, *TKGM. KK. TTD. 80*, s. 81- 83, *TKGM. KK. TTD. 2300*, s. 1. Girit'te bulunan diğer vakıflar için bakınız: Deniz Kurtboğan, *Girit Vakıfları ve Sosyal Hayat Etkileri (XVIII. Yüzyıl)*, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2024.

[16] İlgili arz 'da IV. Mehmed'in *"Geldi vâsıl oldu"* hattı hümâyunu bulunmaktadır. *TSMA.e. 528-46*.

[17] *TSMA.e. 529-31.*

ürünlerden elde edilen şerî vergi gelirlerinin yanı sıra reayası, yaylakları, arazileri, mezraları, olmak üzere bütünüyle birlikte vakfedilmiştir.[18]

Paşaya temlîk edilen köylerin cizye gelirleriyle birlikte vakfedilmiş olması Osmanlıların uyguladığı istisnai bir uygulamaydı. Vergiler hiyerarşisinde meşru ve İslâmî bir vergi olan cizye doğrudan doğruya merkezî hazineye aktarılırdı.[19] 1691 cizye reformu öncesinde, vakıf arazilerinde ikamet eden gayrimüslim tebaanın cizye yükümlülüklerinin tahsili, ilgili vakıfların sorumluluğunda gerçekleştirilmekteydi. Vakfın sahip olduğu arazi genişliği veya birden fazla vakfın birleştirilmesi sonucu ulaşılan belirli bir büyüklük eşiği aşıldığında, vergi tahsil işlemlerinin koordinasyonu için özel olarak bir tahsildar tayin edilmekteydi. 1691 reformuyla birlikte gerçekleştirilen cizye tahsil sisteminin merkezileştirilmesi neticesinde, vakıf mülklerinde bulunan zimmî nüfusun cizyeleri de merkezi bir yöntemle toplanmaya başlanmıştır. Vakıfların kayıtlı cizye gelirlerine istinaden mütevellilerine toplanan vergiden geri ödemeler yapılması usulü benimsenmiştir.[20]

Temlîkten sonra Girit'te cizye gelirlilerinin vakfiye şartı nedeniyle hazineye dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum Girit'te gerçekleşen 1698 tarihli cizye reformuyla değişikliğe uğramıştır. Bu tarihte maktu cizye uygulaması kaldırılmış olup bundan Hüseyin Paşa'nın İsfakiye 'deki vakıf köyleri de etkilenmiştir. Vakfın tesis edildiği ilk dönemde maktu usulüyle 5.000 kuruş olarak belirlenen cizye gelirinin vakıf görevlileri tarafından tahsil edilmesi, bu gelir kaynağının vakıf idaresinin doğrudan kontrolü altında olduğunu ortaya koymaktadır. 1692 yılından itibaren merkezi idarenin evrak sistemiyle ale'r-ru's usulüne geçiş girişimi, vakıf özerkliği ile devletin mali standardizasyon politikaları arasında sorunlara neden olmuş ve bu yenilik adada tepkiyle karşılanmış ve uzun süre tatbik edilememiştir. 1745 yılında

[18] "*… her bir reâya ve evlâd-ı re'âyâsı ile ve vâki' olan tilâl ve cibâl ve yaylaklarını ve arâzî-i hâliye re'âyâsının mezra'aları ve mütevvec-i i'tibâr ile olan sağîr karyeleriyle ve bi'l-cümle a'şâr ve rüsûm ve nâhiye-i mezbûrede vâki' olan beytü'l-mâl-ı 'âmme ve hâssasıyla ve kurâ-yı mezkûrînin cemî' cizyesiyle yüzker ev lem-yüzker kâffe-i mensûbât ve hukûk ve tarâik ve merâfikıyla tekarrüben ila'llâhi bi-kalbî selîm zikri âtî üzere vakf-ı sahîh-i şer'î ile …" VGMA.d.734*, s. 141.

[19] Halil İnalcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi,* İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 58.

[20] İlyas Özkök, *Osmanlı Maliyesinde Cizye Vergisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2022, s. 111.

gerçekleştirilen düzenleme ile cizye miktarının 7.499 kuruşa yükseltilmesi ve evrak sayısının 1.357 nefere çıkarılması, yerel reaya üzerinde yeniden önemli bir malî baskı yaratarak toprak terkine yol açmıştır. 1760 yılında İsfakiye ileri gelenlerinin İstanbul'a müracaat ederek vakfın kuruluş şartlarına dönüş talebinde bulunmaları ve 1761'de 1.357 adet evrakın 400 tanesinin İsfakiye'de, kalanının adanın farklı bölgelerinde dağıtılması yoluyla çözüme ulaşmış görünmektedir. Bu süreçte yaşanan tahsilat aksaklıkları surre ödeneğini olumsuz etkilemiştir.[21]

Tahrir defterinde geçen bir başka kayıtta ise vakıf köylerinde meydana gelecek hukuki bir düzenlemenin ve asayiş olayı neticesinde yapılacak siyasetin mezkûr vakıf sınırları dışında yapılmaması istenmiştir.[22] Söz konusu müdahalenin vakıf topraklarından yapılmasının istenmiş olması bu yerlerin temlîk edilmiş topraklar olması dolayısıyladır. Nitekim temlîk edilen bu yerlerin sınırları içerisinde bulunan tarım arazisi, tepeler, ormanlar, nehirler vs temlîk sahibinin özel mülkiyeti olarak kabul edilmiştir. Vergi toplamak, suçlu takibi için ilgili araziye girmek hakkı da temlîk sahibine devredilmiştir. Kayıtta geçen "*mefruzü'l-kalem ve maktuü'l-kadem serbestiyet olmak üzere tahrir-i cedîd defterine kayd olunub"* ibaresi bu yerlerin tam serbestiyet çerçevesinde temlîk edildiğini bu nedenle herhangi birisinin bu topraklara ayak basmasının yasak olduğunu vurgulamaktadır.[23]

---

[21] Ayşe Nükhet Adıyeke, "18. Yüzyılda Girit'te Cizye Uygulaması ve Toplumsal Etkileri", *Belleten*, C. LXXXI, S. 290, (2017), s. 151-153.

[22] *"Nâhiye-i mezbûrede vaki' on bir kıt'a karye Guta/Guti nâm olan mezraa mefruzü'l-kalem ve maktuü'l-kadem serbestiyet olmak üzere tahrir-i cedîd defterine kayd olunub senevî vâki' olan mahsûlü beş bin guruşa maktu' karyesiyle cezire-i mezbûre defterdârların zabt eyleyüb Dârüssaâde-i Şerife ağasına ve andan dahi câize-i şerife olub üç bin guruşu Medine-i Münevvere fukarâsına ve iki bin kuruşu Mekke-i Mükerreme sülb-i seyyidlerine irsâl oluna ve nâhiye-i mezbûrede vâki' olan tilâl ve cibâl ve yaylakların ve vâki' olan arâzi-i hâliye reâyâsının mezraları maktû' a'şâriyle kadimden zabt olunan karyelerin ve nâhiye-i mezbûrenin vâki' olan beytü'l-mâl ammeten ve hassaten ve iskelesi gümrüğü ve bi'l-cümle ve misüllü cihâd-ı vakf içün zabt olunub reâyâsı mefrûzü'l kalem ve maktûü'l-kadem serbest olmak üzere reâyâsın yedinden cürm-i galizi sadır olub salbü siyaset ve kat'ı uzva müstehak oldukda haric-i toprağa gönderilmeyüb defterdarların zabt eyleyesiz". , BOA. TT.d 0822* s.321, *TT.d. 785, s. 108*, *TKGM. KK. TTD. 80*, s. 83, *BOA. TT.d 0822* s.321.

[23] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 165.

Gazi Hüseyin Paşa vakfettiği köylerden elde edilecek gelirlerin tasarrufu noktasında ilk olarak *"zikr olunan karyelerden ve cizyelerden hâsıl olan mahsûlât beher sene üçer bin guruş Medine-i Münevvere 'alâ münevverihâ ekmelü't-tahiyye fukarasına ve iki bin guruş dahi Mekke-i Mükerreme' de olan fukarâya ve sulehâya irsâl olunub beynlerinde mu'tâd-ı kadîm üzere tevzî' ve taksîm oluna"* diyerek elde edilecek gelirlerin 5.000 kuruşunu Mekke ve Medine ahalisine dağıtılmasını istemiştir.[24] 1660 tarihli bir kayıta göre vakfedilen miktar vakıf mütevellisi tarafından Dârüssaâde Hazinesi'ne dört kısım halinde ödenmektedir.[25] Hüseyin Paşa vakfına Dârüssaâde Ağasının nazır olmasını isterken, köylerden elde edilecek gelirden Haremeyn ahalisine 5.000 kuruşun ayrılmasını, gelir fazlasının ise çocuklarına bırakılmasını istemiştir.[26] Vakfiyede, vakıf nazırı tarafından dindar ve dikkatli olan birisinin mütevelli olarak tayin edilmesi ve Haremeyn'e gönderilecek 5.000 kuruşun her yıl eksiksiz ve zamanında gönderilmesine dikkat edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. [27] Deli Hüseyin Paşa'dan sonra vakfın mütevellisi yüzyılın sonuna kadar oğlu Mehmed Ağa bin Hüseyin olmuş, 1762'de ise torunu Fatma Hanım Sultan mütevelliliği almıştır. Vakfın aynı soydan mütevelliye geçmesi Girit'in elden çıkmasına kadar devam etmiştir.[28]

---

[24] *VGMA.d.734*, s. 141.

[25] *Cezire-i Girid'de vâki' olan merhûm Hüseyin Paşa evkâfının Haremeyn-i Şerifeyn akçesi senede beş bin guruş olub 1074 senesi Receb'inin gurresinden 1075 senesi Cemâzelâhir'de inâyetine varınca meblağı mezbûrdan bir def'a bin guruş ve bir def'a bin dokuz yüz guruş ve bir def'a dokuz yüz kırk guruş ve bir def'a bin yüz altmış guruş ki cem 'an beş bin guruş Reis Efendi cânibinden Dârüssaâde-i şerife hazinesine teslim olunduğu arz ve ilâm olunur. TSMA.e.0086.* Benzer bir kayıtta ise *"Sâbıka Cezire-i Girid serdarı merhum Hüseyin Paşa evkâfından guruş-ı esedî dokuz yüz doksan yedi, Sene 1101"*, TSMA.e. 155-39.

[26] *"ve dahi şöyle şart eyledümki ben hayatta oldukça vakf-ı mezbûrun mahsûlünden vech-i meşrûh üzere Haremeyn-i Muhteremeyn fukarâsına şart ve ta'yîn olunan cem'an beş bin guruş ifrâz olundukdan sonra bâkî kalan cemî'-i mahsûlata ben dilediğim vech üzere mutasarrıf olam bi-emrillâhi te'âlâ kazâi'n-nahb ve likâi'r-rabb eyledüğümde evlâd-ı kibârım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdım neslin ba'de neslin mâ te'âkabû ve tenâselû tevliyet-i vakf-ı mezbûr ve zevâid-i cemî'-i mahsûlât-ı kurâ-i mezkûrîne mutasarrıf olalar." VGMA.d.734*, s. 141.

[27] *VGMA.d.734*, s. 141.

[28] Simon R. F. Priece, Oliver Rackham vd., "Sphakia In Ottoman Census Records: A Vakıf and Its Agricultural Production", *Crete and the Eastern Mediterranean, 1645-1840*,

Girit'te bulunan vakıflara ait 1658 tarihli bir muhasebe defterine göre Gazi Hüseyin Paşa'nın ilgili vakıflarının yanına *"Vakf-ı Medine-i Münevvere"* şerhi düşülmüştür. Bu tarihte 11 köyün tamamından elde edilen gelirin toplamı 202.000 akçedir.[29] "Vakf-ı Medine-i Münevvere" kaydının görüldüğü 1650, 1670, 1705 tarihli tahrir defterlerinde de vakfa bağlanan köylerin gelirlerinde de değişiklik görülmemektedir. İsfakiye'nin vakıf 11 köyünde toplam nüfus 1650'de 4.290, 1670'de 4.155, 1705'te ise 3.995 olup bu yerlerden elde edilen gelirlerin toplam miktarı da 202.000 akçe olarak kalmıştır.[30] XIX. Yüzyılda Hüseyin Paşa'nın Haremeyn vakfına ait köy sayısı, Resmo'ya bağlı İrasinsi? ve Gazi? nahiyesinin eklenmesiyle 13'e çıkmıştır.[31]

Deli Hüseyin Paşa'nın Tasadduk Defterleri

Mısır'ın fethiyle birlikte Osmanlıların hâkimiyetine geçen Haremeyn bölgesine fetihten önce de Osmanlıların dini anlamda bir saygı duyduğu bilinmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi bölgeye surre adıyla gönderilen hediyelerdir. Sözlük anlamı para kesesi, torba, cüzdan demek olan Surre, terim anlamı olarak Haremeyn ahalisine dağıtılmak üzere hac zamanı gönderilen para, altın ve diğer hediyeler için kullanılan bir tabirdir.[32] Haremeyn'e ilk surrenin ne zaman gönderildiğine dair net bir bilgi bulunmaz. Ancak kayıtlarda Abbasi Halifesi Mehdî-Billah'ın döneminde ilk defa 315.426 florinin Haremeyn'e surre olarak gönderildiği görüşü hâkimdir. Abbasiler döneminde başlayan surre geleneği İslam devletleri tarafından da sürdürülmüş ve gelenek haline getirilmiştir. Surre göndermek, hem Haremeyn'e gösterilen hürmetin, hem de devletin siyasi gücünü gösteren bir özellikte taşımaktadır.[33]

Haremeyn'e ilk surrenin hangi Osmanlı padişahı tarafından gönderildiği belli değildir. Ancak, Abbasilerin başlatmış olduğu Mahmil-

Halcyon Days in Crete VI, ed. Antonis Anastasopoulos (Rethymno: Crete University Press, 2008), s. 82.

[29] *MAD.d. 4717,* s. 17, 18.

[30] *BOA. TT.d. 0820* s. 97-102, *BOA. TT.d. 0822* s.320-329, *TKGM. KK. TT.d. 80*, s. 81- 83, *TKGM. KK. TT.d. 2300*, s. 1.

[31] Nuri Adıyeke, "Osmanlı Giritinde Vakıf Köyler", s. 349.

[32] Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul 1317, s.326, Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2009, s. 567.

[33] Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları,* DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 25-26.

i Şerif geleneği 1388 yılında 80.000 altınla Yıldırım Bayezid döneminde başlamış, fetret devrinde Çelebi Mehmed döneminde de devam etmiştir.[34] II. Murad döneminde Haremeyn dışında Kudüs ve Halilülrahman'a da surre gönderilmiş, aynı zamanda Manisa'da mülküne ait gelirlerinin üçte birini Mekke ve Medine'ye vakfetmiştir.[35] Fatih devrinde surre gönderilmesinin yanı sıra Hicaz suyollarının tamirine girişilmiş bu durum Memluklerle bir krize neden olmuştur. II. Bayezid döneminde gönderilen surre miktarı önceki dönemlere göre artırılmıştır. Bu artışın temelinde Sultan başta olmak üzere, hanedan üyelerinin ve üst düzey Osmanlı bürokratlarının bağışları da etkilidir.[36] Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte Haremeyn idaresi Osmanlılara geçmiş, gönderilen surreye *Sadakât-i Rûmiyye* adı verilmiştir.[37] Osmanlılar tarafından gönderilen surrenin iki gelir kaynağı vardır. Bunlarda ilki, ilgili padişahın hususi hediye, tahsis ettiği para ve vakıflar, diğeri ise gelirlerinin tamamı veya bir kısmının Haremeyn'e vakfedilen vakıflardır. Bu gelir kalemlerinin oluşturduğu surre İstanbul surresi olarak adlandırılmaktadır.[38]

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Mekke ve Medine'deki kurum ve kişilere yönelik kurulan Osmanlı vakıflarının düzgün idare edilmesini sağlamak amacıyla Evkâf-ı Harameyn Nezâreti kurulmuştur.[39] Dârüssaâde ağaları bu vakıfların nazırı olarak görev yapmıştır.[40] Hüseyin Paşa'nın vakfiyesinde de Dârüssaâde ağasını nâzır yapılmasının sebebinin bu nedenle olduğu anlaşılmaktadır. Gazi Hüseyin Paşa'nın Haremeyn fukarası için vakfettiği gelirlerin "Fukarâ Vakfı" olduğu görülmektedir.

[34] Muhammed el-Emîn el-Mekkî, *Osmanlı Padişâhlarının Haremeyn Hizmetleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s. 39.
[35] Buzpınar, "Surre", s. 568.
[36] Mustafa Güler, "Osmanlı Dönemi'nde Hac Yolu ve Hicaz'daki Kutsal Şehirlerin Sosyal Tarihine Ait Önemli Bir Kaynak: Surre Defterleri", İçinde, *Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi-Değişen Ortadoğu'da Kültür ve Siyaset*, Edit. Yasin Aktay vd., SDE Yayınları, İstanbul 2012, s. 30-31.
[37] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2021, s.14.
[38] Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar),* Çamlıca Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.200, 209.
[39] Nazif Öztürk, "Evkâf-ı Hümâyun Nezareti'nin Kuruluş Tarihi ve Nazırlarının Hal Tercümeleri I". *Vakıflar Dergisi*, 1982/15, s. 92, Nazif Öztürk, "Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 521, 522.
[40] Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 2

Haremeyn için yapılan vakıfların sarf yerinin, idare şekli ve diğer unsurlarının vâkıfça belirtildiği bu vakıfların Haremeyn'e ulaştırılması surre yoluyla gerçekleşmekteydi. Gönderilen paranın kimlere ne kadar taksim edileceği mahalli idareciler ve surre görevlileri tarafından yapılmaktaydı.[41]

Gazi Hüseyin Paşa'nın Haremeyn için vakfedilen köylerden elde edilen ilk gelirin kutsal topraklara gönderildiğine dair bazı arzlar olsa da[42] gerek arz tarihlerinden gerekse vakfiyenin tesis edildiği tarihe ait müstakil bir surre defteri henüz bulunmamaktadır. Köylerden elde edilen gelirlerin dağıtımına dair ilk defter 1062 tarihli olup Mekke-i Mükerreme'ye gönderilen surre sahibi kişilerin kayıtlarının bulunduğu defterde 167 kişiye 1.333 sikke dağıtımı yapılmıştır.[43] 1063'ten itibaren surre defterleri Mekke ve Medine adına ayrı ayrı düzenlenmiştir. Defterler klasik surre kayıtlarına göre tutulmuştur.[44]

Mekke'de dağıtılan kayıtlar *"Defter-i taksîmat-ı surre-i cedîde- an evkâf-ı Hazreti Hüseyin Paşa el-vezir ve serdar-ı Cezire-i Girid berâ-yı ahâli-i Medine-i Münevvere ta'yîn girde der-vâcib sene"* kaydıyla başlamaktadır.[45] Hüseyin Paşa'nın Mekke'ye gönderdiği surreye ait incelenen defterlerde Şafî, Malikî, Hanbelî mezhebine mensup görevlilere eşit pay verilmesi, devletin mezhep birliğini koruma politikasını yansıtır. Özellikle Makâmâtü'l-Erbâ'a (Dört Mezhep Makamları)[46] imam, hatip,

[41] Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları,* s. 117.

[42] *TSMA.e. 528-46*, *TSMA.e. 529-31.*

[43] *BOA. EV. HMK. SR, nr. 20*, s. 3-9.

[44] 1062-1127 tarihleri arasında tutulan Surre defterlerinin tamamı incelenmiş ve aynı usul üzere kayıtların tutulduğu görülmüştür. Bu çalışmada vakfiye tanziminden sonra tutulan ilk iki defter örnek olarak seçilmiştir. Çalışmanın asıl amacı da Hüseyin Paşa'nın ilgili vakfiyesi ve bunun neticesinde tutulan surre kayıtlarının gerçekleştirildiğini göstermektir. Bununla birlikte Ek'ler kısmında transkripsiyonu verilen metinle diğer surre kayıtları tutuluş ve genel dağıtım miktarı açısından birbiriyle uyumludur. Hatta kronolojik olarak incelenen bazı defterlerde surreden pay alan kişilerin değişmediği dahi görülür. Deli Hüseyin Paşa'nın ilgili vakfiyesinde yaptığı bağışın kime dağıtılacağı ile ilgili etraflı bir tanıtım yapmamış olması, akarından elde edilen miktarın merkezden tahsis edildiğini göstermektedir.

[45] *EV. HMK. SR, nr. 25,* s. 3b.

[46] Başlangıç tarihi belli olmamakla birlikte Hanefî, Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezhebine mensup cemaat kendi mezhep imamları arkasında vakit namazlarını kılmaktaydı. Harem içerisinde bu mezheplere ait yerler belirlidir. 1924-25 yılında bu uygulamadan

müezzinlerine surre verilmesi[47], İmam ve hatiplerin mezhepsel ayrım gözetilmeden desteklenmesi, Osmanlı'nın Sünni mezhepler arasında denge kurma stratejisinin bir sonucudur.

Osmanlı bürokrasisinin şeffaflık ve hesap verebilirlik anlayışını yansıtan surre kayıtları, surrenin kimlere, ne kadar ve hangi kriterlere göre dağıtıldığını titizlikle belgelemiştir. Mekke Surresi içerisinde Harem ağaları, İmam, hatip ve müezzinler, temizlik görevlileri (Ferrâşîn), kapıcılar (Bevvâblar), kandilciler (Vekkâdlar) gibi grupların aldıkları paylar kaydedilmiştir. Bu detaylı kayıt sistemi, Osmanlı'nın merkeziyetçi yönetim anlayışının bir göstergesidir.

Osmanlı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) soyundan gelenlere büyük saygı göstermiş ve onları maddi-manevi desteklemiştir. Osmanlılarda Nakîbu'l-Eşraflık Kurumu Peygamber soyundan gelenlerin haklarını korumak için oluşturulmuştur.[48] Kayıtlarda çok sayıda "Seyyid" unvanının geçmesi, bu ailelere verilen önemi kanıtlar. Surre uygulaması bir geleneğin devamından ziyade, Osmanlı'nın İslam dünyasındaki meşruiyetini güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir.

Surre kayıtlarında Mekke'deki hizmetlerin, son derece organize bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu minvalde surreden pay alanlar içerisinde bulunan görevlilerin arasındaki iş bölümü hacıların ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Bunlar içerisinde mahalli bilmeyen hacılara yol gösteren Delîller (Rehberler), hasta veya vefat eden hacıları nakleden tavaf ve say hizmetlerinde yardımcı olan Nakkâller (Taşıyıcılar), kayıtlarda Hintli ve Arap oluğu belirtilen ve farklı bölgelerden gelen hacılara su dağıtan sakalarda surreden pay alanlar arasında bulunmaktadır. Kayıtlarda Haremeyn'de bulunan bazı ribâtların isimleri de verilmiştir. Ribâtlar, yolcuların ve fakirlerin barınma ihtiyacını karşılamıştır. Mekke'de dağıtılan surrelerde bazı kişilerin dağıtılan paydan feragat ettiklerine dair şerhlerde bulunmaktadır. Feragatlerin ailenin kendi üyeleri arasında gerçekleştiği

vazgeçilerek makamlar yıktırılmıştır. Salim Öğüt, "Makâmât-ı Erbaa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s. 415-417.

[47] *EV. HMK. SR, nr. 25,* s. 3b-3a.

[48] Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 322-324.

görülmektedir.[49] Bu şerhler defterin son kısmına işlenerek bir sonraki yıl dağıtılacak surre için oluşturulacak yeni defterde yer alacaktır[50].

Medine'de dağıtılan surreler için tutulan kayıtlar ise *"Defter-i Taksîmat surre-i cedîd an evkâf-ı merhum Hüseyin Paşa el-vezir ve serdâr-ı Cezire-i Girid der-sâbıkı berâ-yı ahâli-i Medîne-i Münevvere Nevverallahü teâlâ ilâ yevmi'l-âhirâ der-vâcib-i sene"* kaydıyla başlamaktadır.[51] Medine'de toplam 2.000 sikke genelde Suffa'da görev yapan ağa ve şakirdlerine, Harem-i Şerif Ağa'sı ve Medine ahalisi arasında pay edilmektedir.

Medine'deki surre dağıtımı, sadece bir sadaka veya yardımlaşma faaliyeti değil, aynı zamanda dinî hizmetlerin sürekliliğini sağlama, ilim ehlinin desteklenmesi ve toplumsal dayanışmanın pekiştirilmesi gibi amaçlar da taşımaktaydı. Defterdeki taksimat incelendiğinde, dağıtımın Harem-i Nebevî'nin şeyhi, nâibi ve hazinedarıyla başladığı görülür.[52] İmamlar, müezzinler, ferraşlar (temizlik görevlileri), bevvâblar (kapıcılar) gibi Mescid-i Nebevî'de hizmet verenler surre listelerinde yer almıştır. Bu durum, surrenin resmî bir devlet politikası olduğunu ve dağıtımın belirli bir disiplin içinde gerçekleştirildiğini gösterdiği gibi aynı zamanda merkezî otoritenin bölgedeki temsilini de güçlendirmiştir.

Surre dağıtımındaki bazı kayıtlar dikkat çekmektedir. Taksimat kayıtlarında öncelikli olarak dinî hizmetlerde bulunanların, ilim ehli ve muhtaç kesimlerin hedef alındığı görülür. Bunlardan ilkinin Suffa Medresesi şakirdleri olması bu savı destekler mahiyettedir.[53] Hz. Peygamber döneminde kurulan bu medrese, fakir ve yetimlerin eğitim aldığı bir merkezdi. Osmanlı döneminde de bu geleneğin sürdürüldüğü, medrese talebelerinin surreden pay aldığı görülmektedir. Yine fakihler, müderrisler ve dersiâmlar surreden pay alarak, Medine'nin bir ilim merkezi olma özelliğini korumasına katkıda bulunmuştur. İmam,

[49] Hüsn-i ihtiyâri ile Evlâdı ve ıyâl-i Hüseyin Efendi bin Ahmed feragat etmişdir. *EV. HMK. SR, nr. 25,* s. 3b vd.
[50] *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 7a.
[51] *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 3b vd.
[52] Şeyhü'l-Haremi'n-Nebevî, Nâibü'l-Haremi'n-Nebî, Hazinedâr-ı Nebevî, *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 3b.
[53] *Ehl-i Suffa Ağaları nefer 40, Ehl-i Suffa Ağalarının şakirdleri nefer 35, EV. HMK. SR, nr. 24, s*. 3b.

müderris ve müezzinlere de surreden pay verilerek, dinî hizmetlerin kesintisiz sürdürülmesi sağlanmıştır.

Medine surre defterinde bazı kişiler aile adıyla kaydedilmiştir.[54] Hemşinzâde, Sadıkzâde, Arnavudzâde, gibi ailelerin Medine'nin yerleşik ve nüfuzlu ailelerden olduğu izlenimi edinilir. Bu ailelerin surreden pay almalarını, Osmanlı'nın bölgedeki yerel güçlerle iyi ilişkiler kurma stratejisinin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir. Üsküdarî, İstanbulî, Sivasî, Bosnevî gibi farkı yerlerden gelme izlerini taşıyan kişiler, Medine'ye yerleşmiş olan göçmenlerdi. Göçmenlerin ve yerel halkın surreden eşit şekilde faydalanması, Osmanlı'nın adalet anlayışını yansıtır. Surre defterlerinde kadınların da pay aldığı belirtilmiştir.[55] Bu, İslam'ın kadınlara sosyal destek sağlama anlayışıyla uyumludur. İslam'ın zekât ve sadaka anlayışı doğrultusunda, Medine'nin yoksul halkına düzenli yardımlar yapılmıştır. Osmanlı'nın resmî mezhebi Hanefilik olmasına rağmen, Şafiiler de surreden pay alıyordu. Bu durum, Osmanlı'nın mezhepler arası denge politikasına işaret eder. Bir tarikata mensup olduğu anlaşılan ve derviş unvanıyla yazılan kişiler, tasavvufî hayatın canlı tutulmasında rol oynuyordu.[56] Medine'deki surre kayıtlarında ribât görevlilerinin de pay aldığı görülmektedir.[57] Bu durum, Osmanlı'nın Hicaz'ın güvenliğine verdiği önemi yansıtır.

Mekke ve Medine'de dağıtılan Surre, Osmanlı'nın ümmet bilincini pekiştirme amacını taşımaktaydı. Farklı mezhep, tarikat ve etnik gruplara yapılan yardımlar ise toplumsal barışı desteklediği gibi Osmanlı'nın Haremeyn'in koruyucusu olduğunu simgeleyen bir araç olmuş ve bu uygulama, Sultanın ve Halifeliğin meşruiyetini güçlendirmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar, yalnızca hayırseverlik kurumları değil, aynı zamanda devletin sosyal politikalarını yürüttüğü, toplumsal dayanışmayı sağladığı ve siyasi meşruiyetini pekiştirdiği araçlardı. Deli Hüseyin Paşa'nın tesis ettiği Haremeyn Vakfı ve bu vakfa ait sadaka

[54] *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 3a, 4b, 6b, 6a.
[55] *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 4a, 8a, 8b, 9a, 10a, 10b.
[56] *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 9a, 9b, 10a.
[57] *EV. HMK. SR, nr. 24,* s. 7a, 8b.

defterleri, bu çok katmanlı işlevin en somut örneklerinden birini teşkil eder. Paşa'nın hayatı, vakfın kuruluş süreci ve surre dağıtım mekanizmaları, Osmanlı'nın din-devlet-toplum ilişkilerini anlamak için bir pencere sunar. Bu metin, söz konusu vakfın tarihsel arka planını, işleyiş dinamiklerini ve dönemin siyasi kültürüne etkilerini bütüncül bir bakışla ele alarak, Osmanlı'nın sosyal yardım anlayışının nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Deli Hüseyin Paşa'nın askerî ve siyasi kariyeri, onun vakıf kurma sürecini doğrudan etkilemiştir. Gençlik yıllarında sarayda baltacı olarak görev yaparken IV. Murad'ın dikkatini çekmesi, kariyerinin dönüm noktası olmuştur. Revan ve Bağdat seferlerindeki başarıları, onu kaptan-ı deryalığa kadar yükselten bir süreci başlatmıştır. Ancak asıl önemli hamlesi, Girit'teki fetihler sonrası kendisine temlîk edilen köyleri Haremeyn'e vakfetmesiydi. Bu karar, yalnızca dinî bir sorumluluk değil, aynı zamanda siyasi bir stratejiydi. Osmanlı'da üst düzey bürokratların vakıf kurmaları, hem kişisel itibarlarını pekiştirmek hem de devlet nezdindeki konumlarını sağlamlaştırmak adına sıkça başvurulan bir yöntemdi. Hüseyin Paşa'nın vakfı da bu geleneğin bir parçasıydı. Ancak onu diğerlerinden farklı kılan, vakfın gelirlerinin 5.000 akçesini doğrudan Mekke ve Medine'ye aktarılması ve bu sürecin titizlikle kayıt altına alınmasıydı.

Vakfın kuruluşunda temlîk edilen köylerin yönetimi, Osmanlı'nın merkeziyetçi yapısıyla uyumlu bir şekilde düzenlenmişti. Köylerden elde edilen gelirlerin Haremeyn'e gönderilmesi, devletin dinî meşruiyetini güçlendiren bir araç olarak işlev görüyordu. Özellikle surre adı verilen bu yardımlar, Osmanlı padişahlarının Haremeyn'in koruyucusu sıfatını somutlaştıran bir uygulamaydı. Hüseyin Paşa'nın vakfı, bu geleneğin bir parçası olarak, her yıl düzenli olarak Mekke ve Medine'deki ihtiyaç sahiplerine nakdi yardım ulaştırıyordu. Bu süreçte tutulan sadaka defterleri, yardımların kimlere, ne kadar ve hangi kriterlere göre dağıtıldığını detaylı bir şekilde belgeliyordu. Bu kayıtlar, Osmanlı bürokrasisinin şeffaflık ve hesap verebilirlik anlayışının en çarpıcı örneklerinden biriydi.

Mekke'de yapılan surre dağıtımları, Osmanlı'nın İslam dünyasındaki birliği koruma çabalarını yansıtıyordu. Kayıtlarda, Hanefî mezhebine mensup olanların yanı sıra Şafî, Malikî ve Hanbelî imamların da eşit

şekilde yardımlardan faydalandığı görülmektedir. Bu durum, devletin Sünni mezhepler arasında denge kurma stratejisinin bir sonucuydu. Ayrıca Kâbe'nin işleyişinde kritik rol oynayan ferrâşlar, bevvâblar ve vekkâdlar gibi görevlilerin de surreden pay alması, Osmanlı'nın Haremeyn'deki hizmetlerin sürekliliğini sağlama konusundaki hassasiyetini gösteriyordu. Özellikle Hintli ve Arap sakaların kayıtlarda yer alması, Osmanlı'nın küresel Müslüman nüfusa yönelik kapsayıcı politikalarının bir göstergesiydi.

Medine'deki surre dağıtımları ise daha çok ilmi ve sosyal hizmetlere odaklanmıştı. Suffa Medresesi'nde eğitim gören şakirtlerin düzenli olarak yardım alması, Osmanlı'nın ilme verdiği değeri ortaya koyuyordu. Ayrıca kayıtlarda kadınların, göçmenlerin ve seyyidlerin de surreden faydalandığı görülmekteydi. Bu durum, Osmanlı'nın toplumsal kapsayıcılık anlayışının bir yansımasıydı. Medine'deki ribât görevlilerine yapılan ödemeler ise bölgenin güvenliğine verilen önemi gösteriyordu. Tüm bu dağıtımlar, Osmanlı'nın Haremeyn'deki varlığını sürdürülebilir kılmak adına attığı adımlardı.

Deli Hüseyin Paşa'nın vakfı ve sadaka defterleri, Osmanlı'nın dinî hayrat anlayışının yanı sıra siyasi ve toplumsal stratejilerini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Vakıflar, devletin sosyal politikalarını yürüttüğü araçlar olmanın ötesinde, merkezi otoritenin taşradaki etkisini pekiştiren kurumlardı. Hüseyin Paşa'nın vakfı da bu bağlamda, hem kişisel bir hayrat hem de devletin dinî meşruiyetini güçlendiren bir araç olarak işlev görmüştür. Günümüzde benzeri vakıf modelleri incelenirken, Osmanlı'nın şeffaf, kapsayıcı ve denetlenebilir yardım mekanizmalarından çıkarılacak dersler olduğu açıktır.

Sonuç olarak, Deli Hüseyin Paşa'nın Haremeyn Vakfı ve bunun neticesinde tutulan sadaka defterleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda dinî hayratın siyasi ve toplumsal boyutlarını anlamak için eşsiz bir kaynaktır. Bu defterler, yalnızca yardımlaşma pratiklerini değil, aynı zamanda devletin İslam dünyasındaki konumunu nasıl şekillendirdiğini de gözler önüne sermektedir. Osmanlı'nın vakıf sistemi, modern dönemdeki sosyal yardım kurumlarına ilham verebilecek nitelikte bir organizasyon ve yönetim anlayışı sunmaktadır. Bu miras, tarihsel süreklilik içinde değerlendirildiğinde, günümüz toplumları için de önemli ipuçları barındırmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Haritalar HRT.h..281.

BOA,Tapu Tahrir Defterleri *TT.d.* 0785, *0820*, 0822.

BOA, Maliyeden Müdevver, *MAD.d. 4717.*

BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Evrakı, *TSMA.e. 0086, 155-39, 528-46*, *529-31.*

BOA, Evkaf-ı Haremeyn Mukaatası Surre Defterleri *EV. HMK. SR, nr. 24, 25*.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-i Kâdime Arşivi Tapu Tahrir Defterleri

TKGM. KK. TT.d. *80*, *2300*.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.d.)

VGMA.d.734.

Kitap ve Makaleler

Adıyeke, Ayşe Nükhet, "18. Yüzyılda Girit'te Cizye Uygulaması ve Toplumsal Etkileri", *Belleten*, C. LXXXI, S. 290, (2017), 135-158.

Adıyeke, Nuri, "Fatih Paşalar'ın Kendilerine Armağanı: Osmanlı Girit'inde Temlik/Mülk Köyler", *Hilâl, Studi Turchi e Ottomani, (Venetians and Ottomans in the [Early] Modern Age)* 6 (2018) 106. 97-110,

Adıyeke, Nuri, "Osmanlı Giritinde Vakıf Köyler", *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Mustafa Öztürk, Ayşe Değerli (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019), 1/343-363.

Altındağ, Ülkü, "Dârüssaâde", *TDV İslam Ansiklopedisi,* Cilt 9, İstanbul 1994, s. 1-3.

Atalar, Münir, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları,* Ankara 2015.

Aydın, Asuman, "17. Yüzyılda Bir Osmanlı Devlet Adamının Muhallefâtı: Deli Hüseyin Paşa", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,* 6/1 (Haziran 2024), 70-91.

Buzpınar, Ş. Tufan, "Nâkibüleşraf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 322-324.

Buzpınar, Ş. Tufan, "Surre", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2009, s. 567-569.

Çağrıcı, Mustafa, *"Cömertlik", TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1993, s. 72-73.

Çağrıcı, Mustafa, *"İnfak", TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, İstanbul 2000, s. 290-291.

Duman, Ali, *"Sadaka"*, *TDV İslam Ansiklopedisi,* c. 35, İstanbul 2008, s. 383-384.

Güler, Mustafa, "Osmanlı Dönemi'nde Hac Yolu ve Hicaz'daki Kutsal Şehirlerin Sosyal Tarihine Ait Önemli Bir Kaynak: Surre Defterleri", İçinde, *Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi-Değişen Ortadoğu'da Kültür ve Siyaset*, Edit. Yasin Aktay vd., SDE Yayınları, İstanbul 2012, s. 29-59.

Güler, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar),* 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Gülsoy, Ersin, "Kandiye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 303-305.

Gülsoy, Ersin, "Resmo", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 585-587.

Gülsoy, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004.

Günay, Hacı Mehmet, Yediyıldız, Bahaeddin, *"Vakıf", TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42 İstanbul 2012, s. 475-486.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Beyzâde Târîhî*, c, III, Haz. Nezihi Aykut, Ankara 2004.

İlgürel, Mücteba, "Deli Hüseyin Paşa" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul,1999, Cilt 19, s. 4-6.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,* Cilt 1, Eren Yayınları, İstanbul 2004.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi,* İSAM Yayınları, İstanbul 2011.

İpşirli, Mehmet, "Temlik-nâme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 430-431.

Kâtip Çelebi, *Fezleke II*, Haz. Zeynep Aycibin, İstanbul 2016.

Kurtboğan, Deniz, *Girit Vakıfları ve Sosyal Hayat Etkileri (XVIII. Yüzyıl)*, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2024.

Muhammed el-Emîn el-Mekkî, *Osmanlı Padişâhlarının Haremeyn Hizmetleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, Cilt VI. haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Öğüt, Salim, "Makâmât-ı Erbaa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s. 415-417.

Öz, Mehmet, "Gelenekçi Osmanlı Islahat Düşüncesinde Temlikler ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi,* (2019) [80. Yıl Özel Sayısı], s. 103-113.

Özkök, İlyas, *Osmanlı Maliyesinde Cizye Vergisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2022.

Öztürk, Nazif, "Evkâf-ı Hümâyun Nezareti'nin Kuruluş Tarihi ve Nazırlarının Hal Tercümeleri I". *Vakıflar Dergisi*, 1982/15, s. 89-99.

Öztürk, Nazif, "Evkâf-ı Hümâyun Nezâreti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 521-524.

Parmaksızoğlu, İsmet, "Hüseyin Paşa" *İslam Ansiklopedisi*, Cilt V/I, İstanbul 1964, s. 650-654.

R. F. Priece, Simon- Rackham, Oliver vd., "Sphakia In Ottoman Census Records: A Vakıf and Its Agricultural Production", *Crete and the Eastern Mediterranean, 1645-1840*, Halcyon Days in Crete VI, ed. Antonis Anastasopoulos (Rethymno: Crete University Press, 2008), s. 69-99.

Sağır, Yusuf, "Gâzî Hüseyin Paşa'nın Girit'teki Vakıf Eserleri" *Turkish Studies*, Sayı. 8/2, 2013, s. 298-301.

Şemseddin Sami, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul 1317.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2021.

Yıldırım, Tahsin, *Girit Serdarı Gazi Deli Hüseyin Paşa Hayatı, İcraatı ve Hayratı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

EKLER

Ek 1. Gazi Hüseyin Paşa'nın Haremeyn Vakfiyesi (*VGMA.d.734. s. 141-142)*

Ek 2. Tahrir Kayıtlarında Hüseyin Paşa'nın Vakıf Köyleri (BOA TT.d. 820, s. 104-105.)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

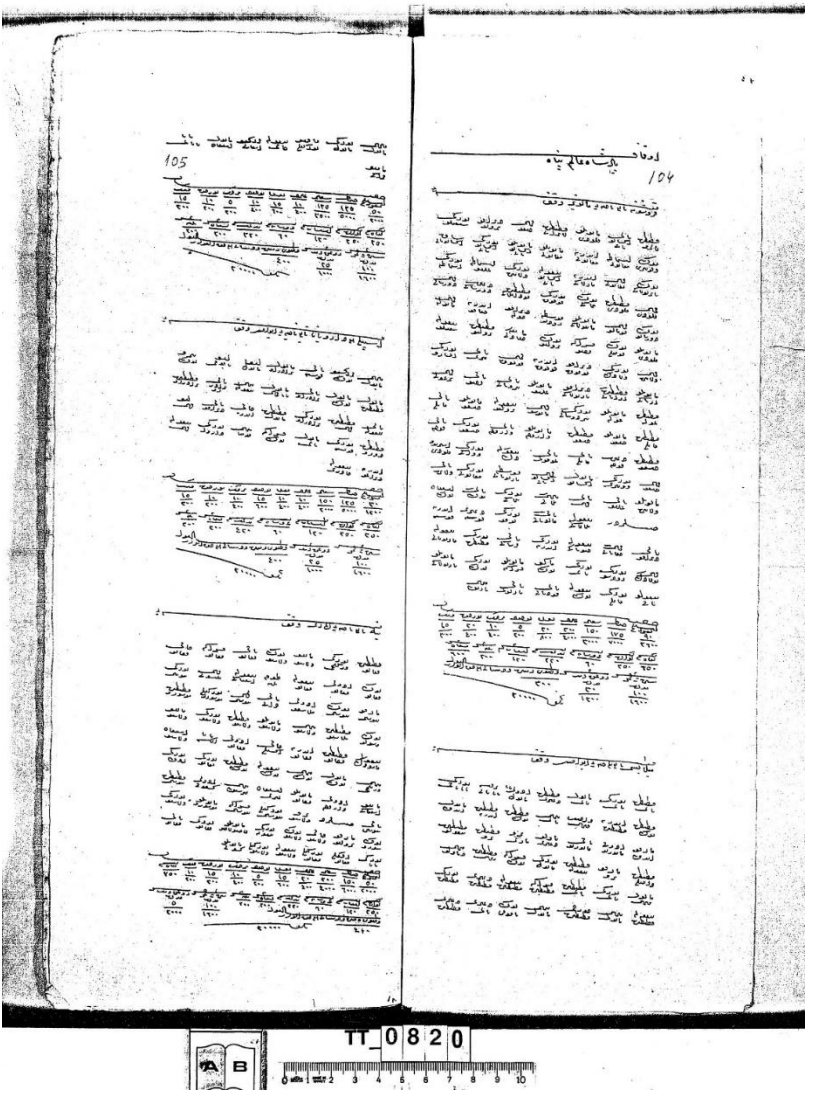

Vakanüvis

Ek 3. Girit Adası Haritası (BOA, HRT.h..281)

Vakanüvis

Ek 4. Medine Surre Defteri (BOA, Evkaf-ı Haremeyn Mukataası Surre Defterleri *EV. HMK. SR, nr. 24, s. 3)*

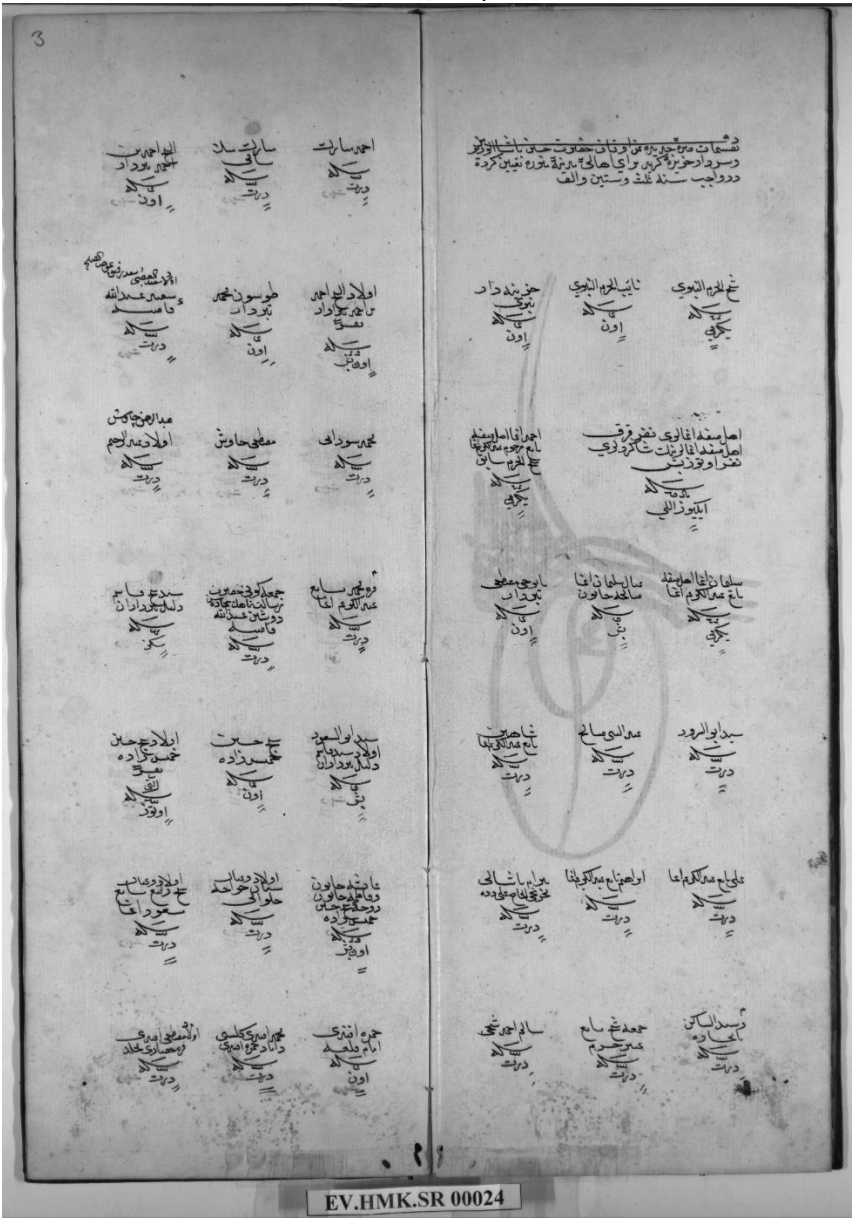

Ek 5. Mekke Surre Defteri BOA, Evkaf-ı Haremeyn Mukataası Surre Defterleri *EV. HMK. SR, nr. 25,*s. 3)

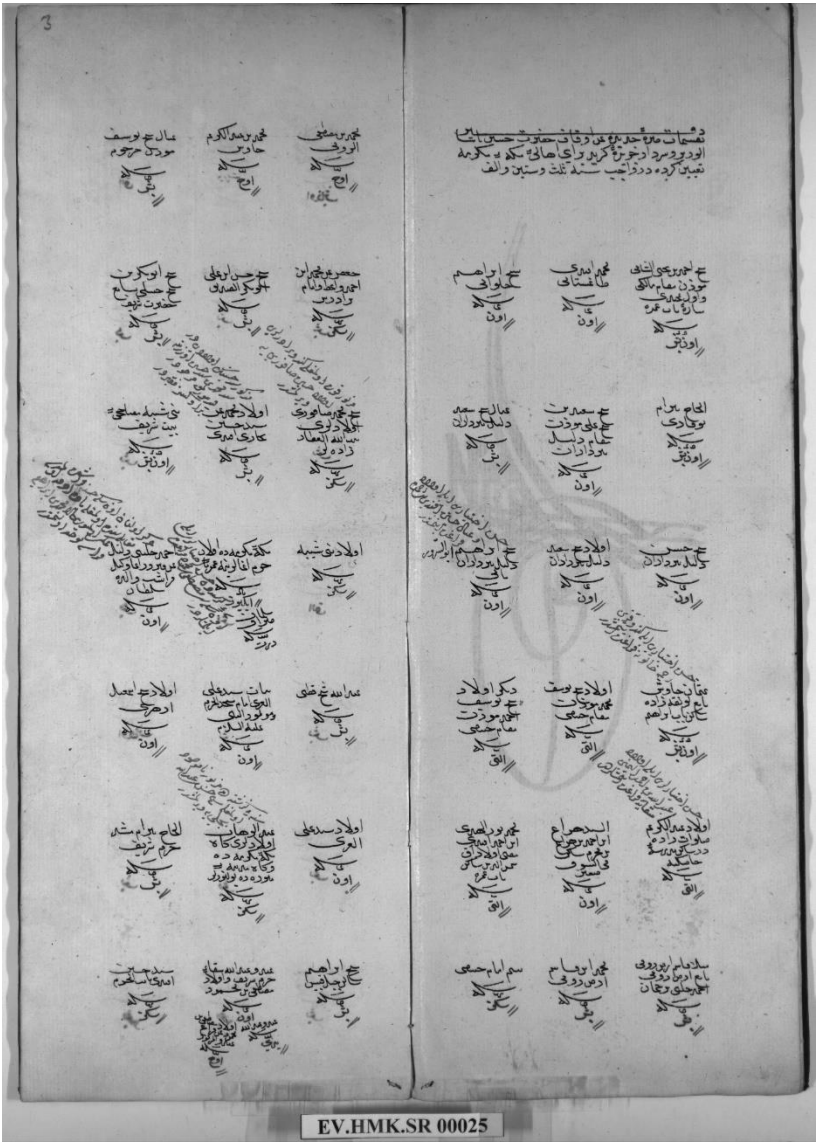

Ek 6. BOA, Evkaf-ı Haremeyn Mukataası Surre Defterleri EV. HMK. SR, nr. 25 Transkripsiyonu

Defter-i taksîmât-ı surre-i cedide an evkâf-ı hazreti Hüseyin Paşa el-Vezîr ve Serdâr-ı Cezîre-i Girid berâ-yı ahâli-i Mekke-i Mükerreme ta'yin girde der vâcib-i sene-i selase ve sieteyn ve elf		
(3b) Şeyh Ahmed bin Yahya eş- Şamî Müezzini makâmı Mâlikî ve evvel Hindî sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 11	Mehmed Efendi Dağıstanî Sikke 10	Şeyh İbrahim Helvaî Sikke 10
el-Hac Bayram Buhari Sikke 15	Şeyh Saîd bin Şeyh Ali müezzini makâmı Danyal teberderân Sikke 10	Iyâl Şeyh Said delîl-i teberderân Sikke 5
Şeyh Hasan delîl-i teberderân Sikke 10	Evlâdı Şeyh Said delîl-i teberderân Sikke 10	*Hüsn-i ihtiyâri ile evlâdı ve ıyâl-i Hüseyin Efendi bin Ahmed feragat etmişdir*. Şeyh İbrahim Ebu Sürur delîl-i teberderân-ı sanî Sikke 10
Hüsn-i ihtiyari ile kendü karısı Esma Hatuna feragat etmişdir. Osman Çavuş tabi' Lütfü zâde sâkin-i bâb-ı İbrahim Sikke 15	Evlâdı Şeyh Yusuf Mehmed Müezzini Makâm-ı Hanefî Sikke 6	Diğer evlâdı Şeyh Yusuf Ahmed Müezzini Makâm-ı Hanefî Sikke 6
Hüsn-i ihtiyârları ile evlâdı Abdullah bin Ahmed el Yemânî sakaya feragat etmişlerdir. Evlâdı Abdulkerim Salavatzâde der sâkin-i Medrese-i Haseki Sikke 6	Es-Seyyid Cerrah ibn-i Ahmed bin Cerrah bin Muharrem sâkin-i fi's sûki sagîr Sikke 10	Mehmed Nurü'l-hüdâ ibn-i Ahmed Efendi müftü evladı Akşemseddin bin sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 6
Molla Kasım Erzurumî tabi' Erzurumî Ahmed Çelebi Rahman Sikke 5	Mehmed ibn-i Kasım Erzurumî Sikke 5	Benâm-ı İmam Haseni Sikke 8
(3a) Mehmed bin Mustafa er-Rûmî Sikke 3	Mehmed bin Abdülkerim Çavuş Sikke 3	Iyâli Şeyh Yusuf müezzini merhum Sikke 5
Cafer bin Mehmed ibn-i Ahmed ve Ata ve İmam biradereş Sikke 8	Şeyh Hasan ibn-i Ali Ebubekir Es-sadık Sikke 5	Şeyh Ebubekir bin Şeyh Hayali tabi' Hazreti Şerif Sikke 5
Mezbûr fevt olmağla kendü yerlerine Evlâdı Hüseyin Safuri'ye verilmişdir. Şeyh Mehmed Safuri evladları Bedrullah Attar zâdeler Sikke 8	*Mezkûr Seyyid Hüseyin'in evladlarıdır. Seyyid Mehmed bin Seyyid Hüseyin üzerine kayd buyrulmak mercûdur. Bir öksüz fakirdir.* Evlâdı Mehmed bin Seyyid Hasan Buhari Efendi	Beni Şeybe Miftahdâr-ı Beyt-i Şerîf Sikke 15

Vakanüvis

	Sikke 5	
Evlâdı Şeybe Sikke 8	*Kendüden hüsn-i ihtiyarlarıyla ile on sikkesin Mustafa bin Mehmed'e feragat eylemişlerdir.* Mekke-i Mükerreme'de olan Harem Ağalarına umumen Sikke 200 Selman Miran 4	*Zikr olunan on sikke-i hasene feraşet mukabilinde olmağla (…) (…) olmayub Mehmed bin İbrahim'e feraşet tevcih olunmuşdur.* Ahmed Çelebi delîl ıyâl-i Firuz Ağa vekili ferraşân-ı valide sultan Sikke 10
Abdullah Şeyh Kıbtî Sikke 5	Benat Seyyid Ali el-Umrî İmâm-ı Mescidü'l-Haram ve Mevlüdü'n Nebî Aleyhisselâm Sikke 10	Evlâdı Şeyh İsmail Ezherî Sikke 10
Evlâdı Seyyid Ali el-Umrî Sikke 10	*Sene-i güzeştede mezbûr namevcut olmağla Şeyh Hasan Abdullah Büheylîye verilmişdir.* Abdulvahab evladları kâh Mekke-i Mükerreme'de ve kâh Medine-i Münevvere'de bulunurlar. Sikke 8	El-hac Bayram müşîr-i Harem-i Şerîf Sikke 5
Şeyh İbrahim Sâkin-i Cebeli Kays Sikke 5	Abdi ve Abdullah saka-i Harem-i Şerif ve Evlâdı Mustafa bin Mahmud Sikke 10 Abdi ve Abdullah Sikke 7 Evlâdı Mustafa bin Abdullah el-mezbûr Sikke 3	Seyyid Hüseyin Efendi Bâb'ü-l Harem Sikke 8
(4b) Şeyh Ahmed Efendi Tefsirî Beytü'l-Harem Sikke 6	Evlâdı Şeyh Ahmed Efendi Mücâvir Sikke 4	Evlâdı Mustafa bin Mahmud kâtibi Harem-i Şerif 'an Receb Halife Mücâvir Sikke 15
Osman Efendi Vahidü'l ayn Numan Diyarbekirî Mücâvir Sikke 5	Evlâdı Mehmed Halife Mücâvir Sikke 5	Abdurrahman ibn-i Ahmed el Endülüsî eş-şerif el-Hüseyni el-Mağribî Sikke 5
Surre kâtibi Enveri İmam makâmı Hanefî Sikke 5	Mesud ibn-i Mahmud sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5	Süleyman bin Mesci Sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5
Şeyh Yakub sâkin-i Kâbe-i Muazzama Sikke 5	Kadı İsa bin Kadı Ahmed Mirsadî Mehmed Efendi Attar zâde delîl Sikke 5	*Hüsn-i ihtiyari ile evlâdı Abdullah bin Ahmed yemini sakaya feragat etmişdir.* Abdullah Salavat zâde delîl sâkin-i medrese-i haseki Sikke 6
Ahmed ibn-i Sefir Sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 15	İbrahim Efendi Zihâlzâde Sikke 5	Mekkî Çelebi Sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5

Mehmed Efendi ibn-i Mesud Sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5	Hasan ibn-i Zihâl sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5	Mesci ibn-i Abdullah Sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5
Şeyh Mehmed Babaî Muhaddis Sikke 5	*Hüsn-i ihtiyarı ile Abdulmelik'den Osman bin Burhan'a feragat etmişdir.* Şeyh İsa Müezzini Mâkam-ı Hanefî Sikke 5	Yakub Efendi Bevvâb Sikke 5
(4a) Yusuf bin Şemseddin el-Mekkî 5	Ümmülhüda Hatun binti Mahmud Çelebi 'an Şeyh İsmail bin Mübârek Mağribî İmam Hanefî Sikke 5	Ahmed evlâdı Şeyh İsmail bin Mübârek Sikke 10
el-Hac Ali Erbilî Sikke 5	Şeyh Maksud Harem-i Mekke-i Mükerreme Sikke 5	Dârüssaâde Ağalarından siyah Ali Ağa Sikke 15
Dârüssaâde Ağalarından Malyalı Ali Ağa Sikke 15	*Mezbûr fevt olmağla evlâdı sagîre hatun binti İbrahim ıyâline tevdi edilmişdir.* Şeyh İbrahim bin Meşâyih-i Mekkî Sikke 5	El-hac Ali Kayseriyeli tâbi' merhum Mehmed Ağa Şeyhü'l-Harem-ı sâbık Sikke 5
Iyâl Ahmed Çelebi ibn-i Şakir bin sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 10	Evlâd-ı Ahmed Çelebi ibn-i Sefir Neferân 2 Sikke 10	*Mezbûr nâ mevcud olmağın el-hac Mehmed'e verilmişdir. Mahallinde kayd buyrulmak mercûdur.* Karadenizli Sucu der sâkin-i Medrese-i Haseki Sikke 8
Evlâdı Saide Hatun binti İbrahim Yemenî an' ferağı Şeyh Abdurrahman ibn-i Muhyeddin Mekkî sâkin-i sûki Şamî Sikke 5	Şeyh Hacı Mısır ibn-i şeyh Deyyan Sâka-i Harem Sikke 5	Iyâl ve ibn-i Şeyh Daban merhûm sâka-i harem Sikke 5
Seyyid Ahmed bin Mehmed biraderi delîl der sâkin-i Mekke-i Mükerreme Sikke 5	*Hüsn-i ihtiyarıyla kendü sülbi olan Abdullah'a feragat etmişdir.* Abdullah Saka-i Bâb-ı Âli der Mekke-i Mükerreme Sikke 5	*Sene-i güzeştede hüsn-ü ihtiyarıyla senevî üç sikkesi hasenesin Cevher ve Beşir tevâbi Mustafa'ya feragat etmişdir. Yerine kayd buyrulmak mercûdur.* Eş-şeyh Hasan ibn-i Ali Sâkin-i Buhara el-Arare Sikke 5
Valide-i Şeyh Hasan ibn-i Ali sâkin-i Buhara el-Arare Dahiye Ayse ve Hadice Neferen 5 Sikke 8	Saraç Yusuf sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 10	Abdullah ibn-i Abdunnebi El-feyyaz Sâkin-i Mevlüdü'n-Nebî Sikke 5

(5b) *Sene-i güzeştede hüsn-i ihtiyarıyla senevî üç sikkesin evlâd-ı vakf Mustafa bin Mahmud'a ve iki hissesini evlâdı Saliha binti Ömer Hatuna feragat eylemiştir.* Şeyh Mehmed ibn-i Ali (…) sâkin-i şebeke Sikke 5	*Mezbûr Ali fevt olub hemşiresi Fatıma binti Muhyeddin'in evladına verilmişdir. Mahallinde kayd buyrulmak mercudur.* Şeyh Ali ibn-i Muhyeddin ve (…) (…) benât-ı Muhyeddin sâkin-i Sûk-i Şamî Neferen 2 Sâkin 10	Süleyman bin Ahmed 'an Fatıma benât-ı Fahreddin sâkin-i sur-ı Şamî valide-i mezbûr Sikke 5
Şeyh Hasan ibn-i Ahmed sâkin-i sâkin-i Safâ tabi' Mevlana Es-Seyyid Numan ibn-i Seyyid Abdullah Sikke 6	Evlâdı Eş-şeyh ibn-i Ahmed sâkin-i Safâ tabi' valide-i Hazreti Şerif Sikke 5	Şeyh Ahmed Efendi Cafer zâde Ebû Ata Sikke 5
Evlâdı Şeyh İsmail delîl İmamı Umre Sikke 5	Ebûl İkram Mehmed Efendi Rahsalızâde Ebû Ata Sikke 6	Ahmed bin İsmail saka-i mâkamı Hanefî Sikke 5
İsmail bin Mehmed İstanbulî sâkin-i medrese-i kıbtiyân Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Molla Bayram Tefsirî Sikke 5	Benât ve zevce-i Receb Halife-i sâbık-ı mukata-i Eğriboz Mücâvir Sikke 10
Evlâdı Mustafa kâtib 'an Receb Efendi sâkin-i Bâb-ı Umre Sikke 5	Atika Mustafa Çavuş sâkin Bâb-ı Umre Sakin 5	Mehmed ve Ahmed evlâdı Mustafa Çavuş Sikke 6
Mezbûrun gaybubeti hasebiyle Hocazâde Mehmed bin İbrahim'e verilmişdir. Seydi Murad Arabkirli sâkin-i Sûk-i Şam Sikke 5	*Mezbûr fevt olmağla evlâdı Abdulkadir bin Sadık'a ve dailerine verilmişdir.* Şatır Hasan sâkini Bâb-ı Umre Sikke 5	Arnavud Muhammed Müşir-i harem 'an berâyı Hacı Hasan Bâbü's-Selâm Sikke 5
Evlâd ve ıyâli Ahmed Şeyh Muhammedi Tefsirî Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Mehmed bin Şeyh Mehmed Tefsirî Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Molla Mümin Tefsirî Sikke 5
(5a) Evlâd ve ıyâli Seyyid İ'zâm Yahya Şeyh Ebu'l Ferec Tefsirî Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Seyyid Fettah Tefsirî Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Molla İvaz Kaşgarî Sikke 5
Evlad ıyâli Mehmed Fazıl Belhî Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Mehmed Sagir el-Buhari Sikke 5	Evlâd ve ıyâl-i Abdurrahman veledi Ali nâzırı üzengi tabi' tefsiri Sikke 5
Şeyh Yahya Mehmed Bâb-ü'z-Ziyâde Bevvâb Sikke 5	El-hac Ali Cemal Sikke 5	Ahmed Efendi el-Ezherî Sikke 5

Eşşeyh ibn-i Mehmed el-eserî es-safi el müderris be makam-ı Şeyh Gilân Sikke 5	Eşşeyh Hasan el-Yemanî Müezzin Sikke 5	*Hüsn-ü ihtiyarı ile Ahmed bin Fazlullah acemiye feragat etmişdir.* Bilal Ağa eş-şerifî 'an seyyid Ali el-Ari İmam-ı Mescidü'l-Haram ve Hâtib-i Mevlidü'n-Nebi Âleyhisselâm Sikke 5
İmamân-ı Makâmı Hanefî Sikke 30	İmamân-ı Makâmı Şafi Sikke 30	Müezzinânı makâmı Hanefî Sikke 25
Müezzinânı makâmı Şafi Sikke 25	İmamân-ı Makâmı Malikî Sikke 30	*Ahmed ve Cemaleddin ve Ebubekir dailerine.* İmamân-ı Makâmı Hanbelî Sikke 30
Müezzinânı makâmı Mâlikî Sikke 25	Müezzinânı makâmı Hanbelî Sikke 25	Şeyhü'l-Hâreme Sikke 30
(6b) *Hüsn-ü ihtiyarı ile kendü evlâdına ve ıyâline feragat etmişdir.* Seyyid Hasan Efendi Nâibü'l-hârem Sikke 10	Es-Seyyid İsmail Erzurumî Sikke 3	Saliha revaha-i Es-Seyyid İsmail Erzurumî Sikke 3
Ali Celal Müşirü'l-Haram Sikke 3	Evlâdı Halil el-müşir Sikke 3	Mehmed ibn-i İsmail delîli Emin-i Surre Sikke 3
İbrahim bin Derviş delîl Sikke 3	Es-Seyyid Murtaza İmam Mescid-i Hanefî Sikke 3	Es-Seyyid Mustafa bin eşşeyh İbrahim Sikke 3
Eşşeyh Sadeddin Derviş delîli birader-i Şeyh İbrahim Sikke 3	Şeyh Mehmed bin Şeyh Abdurrahman (…) Mealî Sikke 3	Şeyh İbrahim Hacı Pirî Sikke 3
Şeyh Abdulgani el-Hafız Pirî Sikke 3	Molla Hasan Üskübî Sikke 3	*Hüsn-ü ihtiyarıyla Mehmed bin Mustafa Çelebi'ye feragat etmişdir.* Mehmed bin Ahmed Efendi es-Sivasî Sikke 3
Hüsn-ü ihtiyarıyla Mehmed bin Mustafa Çelebi'ye feragat etmişdir. Abdullah bin Ahmed Efendi essivasî Sikke 3	*Hüsn-ü ihtiyarıyla Mehmed bin Mustafa Çelebi'ye feragat etmişdir.* Seyyid Ali bin Mehmed Çelebi Sikke 3	Mehmed Bali bin Mahmud Çelebi Sikke 3
Hüsn-ü ihtiyarıyla kendü evladlarına feragat etmiştir. Ahmed bin Mahmud Çelebi Sikke 3	Meryem Hatun binti Mustafa Çelebi Sikke 3	Kadı Ahmed bin Ebubekir Çelebi Sikke 3
(6a) Fatıma binti Ahmed Çelebi Sikke 3	*Hüsn-ü ihtiyarıyla Yahya bin Hasan Duha'ya feragat etmişdir.*	Fakîh Ali bin Said Sikke 3

	Hasan bin Ali Muhyeddin Sikke 3	
El-fakîh Ali (…) Sikke 3	El-fakîh Mustafa bin Süleyman Sikke 3	El-fakîh Ahmed bin Mustafa Sikke 3
Eş şeyh Said el-metâf Sikke 3	Es seyyid Ulvi bin Haşim Sikke 3	El-fakîh Salim Sikke 3
El-fakîh Umud el-Hamranî Sikke 3	Murad bin Hasan Sikke 3	Hasan el-müezzin Sikke 3
Şeyh İvaz Sikke 3	Evlâd Şeyh Mahmud Es'ad Kadı 'an merağ bin Mustafa bin Mehmed ebu İskender Sikke 3	Mehmed bin Muhyeddin 'an ferağ Ahmed tabi' Mustafa Ağa Şeyhü'l-Haram Sikke 3
Selim bin Mustafa Kâtibü'l-Harem 'an ferağı Ramazan tabi' Mustafa Ağa Şeyhü'l-Harem Sikke 3	*Hüsn-ü ihtiyarıyla Ahmed bin Mustafa Çelebi'ye feragat etmişdir.* Mısırlu Ağa Mütesellim-i Harem Sikke 3	Nâibi Ebu'l-Hayr Sikke 3
Hadice binti Abdullah 'an ferağ Mustafa tabi' Mustafa Ağa Şeyhü'l-Harem Sikke 3	Diğer Beşir bin Abdullah 'an ferağ Beşir tabi' Mustafa Ağa Şeyhü'l Harem Sikke 3	Havva binti Hasan 'an ferağ Siyavuş tabi' Mustafa Ağa Şeyhü'l-Harem Sikke 3
Mezbûr fevt olub kendü kızı Fatıma Hatuna verilmişdir. Seyyid Abdurrahman bin Ahmed Sikke 2	Cemân Hasene Sikke 1333	Zeyl-i hazihid defter bi-mârifetü'l-efkâr Behram Ağa-i Dârüssaâde en-nâzırı bi-Evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn
Zeyl-i hazihid defter bi-mârifetü'l-efkâr Behram Ağa-i Dârüssaâde en-nâzırı bi-Evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn	Bi-mârifetihi'l abdi zaif el-fâkir Abdullatif el-memur-ı müfettişi Evkâfü'l-Harameyn Gufire lehû	
Vasele ma fihi kema fihi müstevfiyân-ı sairi bi-inâyetihi ve vezea' necati beytullâhü'l-muazzam bi-mârifetil fâkir es-Seyyid sübhânehû İbrahim Ağa-ı Şeyhü'l-Harem alel (…) şerefen ta'zîmen	Vech-i meşrûh üzere sene-i bin altmış üç dâhilinde surre emini ile vârid olan surresi müstehaklarına verilüb tamamiyet ilahiden da'vât kılınmışdır ve bazılarının vefât ve ferâgatleri mûcebince sizde mürekkeb ile ıslâh olunub tashih buyrulması ricâ olunur bâis-i saadeti dâreyn olduğundan şübhe buyrulmağın ve hâlâ müsevva olundu ki sâhibü'l hayratın mücedded eyleyecek hasenatları vardır bu canibde gayetle müstehak olan fukarasın bazı esâmilerin tahrir olunub irsâl olunmuşdur. Tevâbi' kayd buyurmak dâhili defter buyrula.	

Ek 7: BOA, Evkaf-ı Haremeyn Mukataası Surre Defterleri EV. HMK. SR, nr. 24 Transkripsiyonu

Defter-i taksîmat-ı surre-i cedîde- an evkâf-ı Hazreti Hüseyin Paşa el-vezir ve serdar-ı Cezire-i Girid berâ-yı ahâli-i Medine-i Münevvere ta'yîn kerde der-vâcib sene selâse ve sittin ve elf.		
(3b) Şeyhü'l-Haremi'n-Nebevî Sikke 10	Nâibü'l-Haremi'n-Nebî Sikke 10	Hazinedâr-ı Nebevî Sikke 10
Ehl-i Suffa Ağaları nefer kırk Ehl-i Suffa Ağalarının şakirdleri nefer 35 Sikke 250	Ahmed Ağa Ehl-i Suffa tâbi-i merhum Abdülkerim Ağa Şeyhü'l-Harem-i sâbık Sikke 20	
Süleyman Ağa Ehl-i Suffa tabi' Abdülkerim Ağa Sikke 20	Iyâli Süleyman Ağa Saliha Hatun Sikke 5	Yapucu Mustafa Taberderân Sikke 10
Seyyid Ebu Served Sikke 4	Abdunnebi Salih Sikke 4	Şahin tabi' Abdülkerim Ağa Sikke 4
Ali tabi' Abdülkerim Ağa Sikke 4	İbrahim tabi' Abdülkerim Ağa Sikke 4	Bayrampaşalı mahzenci el-hac Ali Dede Sikke 4
Reşid es-sakin Buhara? Sikke 4	Cuma Şeyh tabi' ıyâli Harem Sikke 4	Salim Ahmed Şeyhî Sikke 4
(3a) Ahmed Mübarek Sikke 4	Mübarek Molla Sami Sikke 4	El-hac Ahmed bin Ahmed Teberdâr Sikke 10
Evlâdı Eşşeyh Ahmed bin Ahmed teberdâr Sikke 15	Tosun Mehmed teberdâr Sikke 10	Evlâdı Said Mustafa ve Said refiki İvaz Salih Seyyid Abdullah Fakı Sikke 4
Mehmed Südai Sikke 4	Mustafa Çavuş Sikke 4	Abdurrahman Çavuş evlâdı Abdurrahim Sikke 4
Kara Mehmed tabi' Abdülkerim Ağa Sikke 4	Cuma günü Hazreti Risâlet penâhın penceresinde Ruşen Abdullah Fakı Sikke 4	Seyyid Şeyh Kasım delîl teberderân Sikke 8
Seyyid Ebu Mes'ud evlâdı Seyyid Kasım delîl teberderân Sikke 5	Şeyh Hüseyin Hemşinzâde Sikke 10	Evlâd Şeyh Hasan Hemşinzâde Neferen 6 Sikke 30
Ayşe Hatun ve Fatıma Hatun Revaha Şeyh Hasan Hemşinzâde Sikke 15	Evlâd ve ıyâli Sinan Hoca Helvaî Sikke 4	Evlâd ve ıyâli Şeyh Receb Meşayihi Mes'ud Ağa Sikke 4
Hamza Efendi İmam-ı Kale Sikke 10	Mehmed Efendi Kilisî damadı Hamza Efendi Sikke 4	Evlâdı Mustafa Efendi Karahisarî muhalled Sikke 4
(4b) Sadıkzâde Mehmed Efendi Sikke 4	Şeyh Ahmed el-Kaşasî Sikke 4	Molla Nafi Efendi Dersiâm Sikke 4

Yeniçerizâde İbrahim ve Şeyh Mübarek Hayrullah Sikke 4	Molla Abdullah İmam-ı sânî-i kale Sikke 5	Mehmed Efendi el-müderris Şirvanî tabi Nafi Efendi Sikke 4
Şeyh ..rci halifesi Şeyh Mehmed Efendi el-vaiz Sikke 4	Seyyid Mustafa Acemî mülazım Ravza Hafız Sikke 4	Şeyh Ebu'l Gays bin Kasım (…) Sikke 4
Evlâdı Hafız Şeyh Ahmed Pirî Sikke 4	Remzi Efendi Kâtib Sikke 4	Veli Efendi merhumun karındaşı oğlu Murtaza ve zevce-i merhum Sikke 6
Şeyh Mehmed Özbeki tabi' merhum Veli Efendi fî nâzırı Kayıtbay Sikke 4	İsmail Efendi Kürdî Dersiâm Sikke 4	Şeyh Ali Kürdî bin Şeyh Ahmed tabi' Şeyh Ahmed Pirî Sikke 4
Seyyid Abdurrahim (…) fakih mektebi kala-i saika? Sikke 4	Seyyid Celal Hibrî Molla m. Ravza Sikke 4	Şeyh İbrahim (…) mülazım-ı Ravza Sikke 4
Cuma Dede Maraşî Sikke 4	Molla Hasan Dede Fakih Rumî Sikke 4	Molla Mustafa bin Mikail tabi' merhum İbrahim Efendi el-müderris Sikke 4
(4a) Şeyh Ali Dede Hadimi sebili bâbü'r-rahme Sikke 4	Derviş Abdülbaki ve Belkıs Hatun Mücâvir Sikke 6	Şeyh sarı Sadi tabi' Seyyid Celal mülazım-ı Ravza Sikke 4
Mehmed Suat el-muhzır ebu'l evlâdı Hisari Sikke 4	Seyyid Musa bin merhum Refik Efendi Sikke 4	Bekir Dede el hayyat Kastamonî Bâbü's-Selâm Sikke 4
Şeyh Ahmed Yemani nâib-i bevvâb bâbü's-selâm el-hafız Sikke 4	El-hac Bilal ve Hacı Ahmed ve Hacı Mübarek Haremeyn sebil Sultan Ahmed tevabi' Seyyid Mehmed Kemal Sikke 9	Hasan bin Ahmed ıyâli Mücâvir Sikke 4
Molla Hasan Dede tabi' merhum Veli Efendi Sikke 4	Valide-i Seyyid Mahmud Hisarî Sikke 4	Zahide Hatun ve anha Şerife ve Fatıma el-Hisariye Sikke 5
Havva Hatun ve Semiha binti Numan Seyyid Kemal Sikke 6	Seyyid Mehmed Seyyid maa valide-i tayinan Seyyid Kemal Sikke 6	Şükriye Hatun sahresi Molla Hamza Efendi el-Hafedî Sikke 4
Şeyh Ahmed el-Hafız Seydi Sikke 4	Şeyh Hasan damadı Mahmud Halife Sikke 4	Molla Bayram bin Celil Sikke 4
Hafız Mustafa Halife ibn-i Ali Dede Sikke 4	Şeyh İbrahim Şamî Sikke 4	Hüseyin Dede el-haddadî Mücâviri Rumî Sikke 4
(5b) Şeyh Mahmud Davud Pirî Sikke 10	Evlâdı Şeyh Mehmed Davud Pirî Sikke 5	Seyyid Abdurrahman Alacalı Sikke 4
Evlâdı ve ıyâli Şeyh Musa el-hafız sakini bâb-ı rahme Sikke 4	Şeyh Sadık el-Hisari El-hafız ravza bâb-ı rahme Sikke 4	El-hac Mahmud Bosnevî Mücâvir Sikke 4

Eşşeyh Hüseyin bâb-ı İbrahim Sikke 4	Şeyh Abdurrahman Malikî Hatib Sikke 4	Şeyh Seyyid Abbas Farraşı hücre-i Resulullah Sikke 4
Abdullah Efendi Hoca merhum Beşir Ağa Sikke 4	Eşşeyh Ahmed es-Salimi el-hafız sâkin-i nuhûs-ı cevherî Sikke 4	Şeyh Ahmed bin Yusuf (…) Sikke 4
Şeyh Mehmed el-Muradi el-hafız Sikke 4	Eşşeyh Ali Dahi Sikke 4	Eşşeyh Mehmed Erbil et-Talib Sikke 4
Eşşeyh Kadri bin Yusuf saka Sikke 4	İbrahim bin Hasan tabi' Hamza Ağa Sikke 4	Abdi Çavuş taberdar merhum Cafer Ağa Hızır Paşalı Sikke 10
Mehmed Çelebi bin Abdi Çavuş Sikke 5	Abdurrahman damadı Abdi Çavuş Sikke 5	Ebubekir Çelebi kâin Abdi Çavuş Sikke 5
(5a) Osman Çelebi kâin Abdi Çavuş Sikke 5	Ahmed bâise Sikke 5	Hacı Ahmed bin Sücaeddin el-Hicazî Sikke 10
Mustafa Dede Üsküdarî Sikke 5	Mehmed bin Mustafa Dede Üsküdarî Sikke 5	Evlâd ve ıyâli Seyyid Kemal Ağa derdâr Medine-i Münevvere sabıka Sikke 15
Evlâd Seyyid Selim birâderi Seyyid Kemal Ağa Sikke 5	Zülfikar tabi' Seyid Kemal Ağa Sikke 5	Hacı Mehmed büyük odadan çıkma tabi' Yasin Ağa Sikke 5
Şeyh İsmail el müezzin hemşire biraderi Molla Yakub Efendi Kürdî Sikke 5	Benât Mehmed Efendi Amasyavî Sikke 10	Essamed Kasım bin Seyyid Hamzael-Ulvî
Es-Seyyid Ebu Suud bin Samed Kasım Sikke 3	Mustafa bin Veli Sikke 5	Mehmed evlâdı Hamza Ağa Sikke 4
Cafer evlâdı Hamza Ağa Sikke 4	Ahmed Paşalı berber Hüseyin Balat çarşusunda. Sikke 4	Şeyh Muhsin el-Haza bin Vasıta sâkin Bâb-ı Rahme Sikke 4
Ahmed bin İbrahim Bostanî Sikke 4	Bostancı Ahmed'in karındaşı Mahmud Sikke 4	Bostancı Ahmed'in karındaşı Ebubekir Sikke 4
(6b) Hisar muhafızlarından Selim Sikke 4	Dilaver Halife Sikke 4	Cafer Halife tabi' Beşir Ağa Sikke 4
Mescid-i Âli'de Sinan Ağa'nın (…) Bilal Sikke 5	Ahmed evlâdı Sadıkzâde Sikke 4	Mehmed evlâdı Sadıkzâde Sikke 4
Nasuh Dede Bostancı Sikke 4	Beride Hatun ıyâli Şeyh Ahmed teberdâr Sikke 5	Şeyh Mehmed bin Ahmed Teberdâr Sikke 5
Evlâdı Mehmed bin Ahmed taberdâr	Seyyid Salim er-Rüşdi Sikke 4	Mehmed Halil el-Mâdih el-Attar

Neferen Sikke 6		Sikke 4
Evlâdı Ebubekir bin İbrahim Bostancı Sikke 4	Ahmed bin Kasım (…) Sikke 4	Kâtib Hasan Efendi Sikke 4
Seyyid Ali El-Morevî Sikke 4	Evlâdı Es-Seyyid Ali el-Perverî Sikke 4	Seyyid Ali Yehûdi Sikke 4
Mehmed bin Abdulvahab Sikke 4	Ebubekir Üsküdari Sikke 4	Mehmed Çelebi bin Muhyeddin Feyyaz Erzurumî Sikke 4
(6b) Hamza Ağa-i Şahan sâbıkâ ve Evlâdiha Sikke 12	Mehmed bin Kasım (…) Sikke 4	Mehmed Efendi İmâm-ı Hanbelî Sikke 4
İyâl ve evlâdı Seyyid Ebulferec bin Seyyid Abdurrahim bihbûdi Hâtib Sikke 6	Mehmed Takiyuddin El-Naibü'l el-farraş Sikke 4	Abdullah bin Abdulkerim Sikke 4
Abdullah bin Ahmed Efendi Sivasî 'an mahlul Hoca kadın Ayşe Sultan'ın Pazar önündeki. Sikke 4	Ubeyd Ağa naibi feraşeti merhume valide sultan Sikke 4	Şeyh Kasım Kayserili Ahmed Paşalı Sikke 4
Mahmud vekili feraşatı merhume valide sultan Sikke 4	Evlâd ve ıyâli merhum kahcı Mustafa Sikke 12	Kocavî Mehmed Efendi Sikke 4
Ahmed bin Vahhab el-Halimi Sikke 4	Iyâl Ahmed Efendi Sivasî 'an fera' Hacı Piri tabi Behram Ağa Sikke 5	Arnavud Hüseyin Dede sâkin-i ribâtı tabi Memiş İbrahim Çelebi Sikke 4
Şeyh İsmail Kürdî Sikke 5	Ahmed Efendi Sivasî tabi Behram kethüda Sikke 5	Mehmed Çelebi bin Ahmed Efendi Sivasî Sikke 5
Şeyh Mustafa bin Süleyman Arnavud zâde Sikke 4	Süleyman bin Mustafa Arnavud zâde Sikke 4	Mahmud bin Mustafa Arnavud zâde Sikke 4
(7b) Seyyid Ahmed Müderris Tunuslu Sikke 10	Mehmed Halife Üskübi Babü's-Selâm Sikke 4	Hasan Efendi Sökevî Sikke 4
Seyyid Süleyman Efendi Beşiktaşî Sikke 4	Hacı Osman Halvetî Sikke 4	Evlâdı Mehmed bin Hacı Osman Halvetî Sikke 4
Seyyid tabi Ömer Ağa Sikke 4	Mesud tabi Süleyman Ağa Sikke 4	Bilal Mısrî Sikke 4
Osman Efendi Kefevî kurb-ı Bâbü's-Selâm Sikke 4	Ali Ağa Hayrî Sikke 4	Yusuf Bostancı Mücâvir Sikke 4
Şeyh Abdullah el-(…) Urban Sikke 6	Mehmed Nafi bin Mehmed Mekkî Sikke 4	İbrahim bin Mehmed Takî Sikke 4

Mehmed bin ebu Harun Mehmed Nafi Sikke 4	İbrahim Efendi el-eşrefi İznikî Sikke 4	Şeyh İsmail bin Yusuf Kürdî Sikke 5
Ali Dede Kayyumu câmi hayr (…) sâbıka mücâvir Sikke 4	Evlâdı merhum kâtib Murad Efendi Sikke 4	Akraba-ı Karabaş Dede Ahmed Çelebi Sikke 4
(7a) Şeyh Musa Kürdî Sikke 4	Eş-şeyh Ebubekir Efendi Sikke 4	Eş-şeyh İsa mihrâbı müezzin Sikke 4
Mehmed Efendi bin Mehmed Çelebi el-müderris Sikke 4	Veledi Şeyh Ömer Segrî Delîli Emini Surre Sikke 4	Şeyh Ahmed Mesud El-müderrisü'l hârem-i şerîf Sikke 4
Mehmed bin Ömer el-Ceaşi Sikke 4	Mustafa bin Şeyh Ali Dede Sikke 4	Şeyh İsmail Buhari Mücâvir Sikke 4
Şeyh Ali Süleymanî Ribat-ı Acem Sikke 4	Seyyid Ömer müşiri fî ribat-ı Nafi Efendi Sikke 4	Mehmed bin Ali el-Fethi Sikke 4
Ahmed bin Mehmed el-Ceaşi Sikke 4	El-hac Receb fî ribatı Karabaş Sikke 4	Es-Seyyid Celal el-Buhari Tâlib-i İlm Sikke 4
Hâiz-i Safâ el-Yahya? fî ravzâ-i mutahhara Sikke 4	Belkıs Hatun mücâviri medrese Sikke 4	Payidar Hatun tabi' Belkıs Hatun Sikke 4
Şakire Hatun el-mücâvir tabi' Serife Fatıma Hatun Sikke 4	Şerife Fatıma Hatun binti Havva Hatun Sikke 4	Şerife Hadice Hatun binti Seyyid Ahmed tabi' Mustafa Efendi Sikke 4
(8b) Mihre? Molla Mustafa bin Mikail Fatıma Hatun Sikke 4	Medine Hatun Zarif zâde Sikke 4	Şeyh Ahmed bin Ammar Es-Seyyidi mücâvir Sikke 4
Evlâdı Şeyh Ahmed el-Felahı el-mücâvir bâ Medine-i Münevvere Sikke 4	Evlâdı es-Seyyid Abdurrahman Ebu'l (…) Mücâvir Sikke 4	Fatımatü'l Hace el-Hisariye Sikke 4
Zamane Hatun tabi' Es-Seyyid İsmail Erzurumî tabi Küçük molla Sikke 4	Karabaş bevvab bâb-ı Rahme Sikke 4	Molla Bayram Efendi tabi' Nafi Efendi Sikke 4
Bilal hayyât Sebili Bab-ı Rahme Sikke 4	El-Cami Cafer er-Rumî el-Hilân Sikke 4	Şeyh Ahmed el-müezzin fî ribat-ı Karabaş Sikke 4
Şeyh Abdussamed hâfidi Eşşeyh Sikke 4	Şeyh Süleyman hâfidi tabi' Molla Mustafa Sikke 4	Şeyh rükn-i musalla Ali Nabi Sikke 4
Molla Hasan tabi İbrahim Yeniçeri Dede Sikke 4	Eşşeyh Salim bin Mübarek el-es-sabiha nâibi kain (…) muvacehe Sikke 4	Hacı Mübarek fi'l (…) tabi' Mustafa Edirnevî Sikke 4
Mehmed Mübârek Murad Halife Sikke 4	Şeyh Ahmed İmam Kaya el-Mücâvir Sikke 4	İbrahim Acem el-mücâvir Bâ Medine-i Münevvere Sikke 4

(8a) Hasan Arslan mücâvir Medine-i Münevvere Sikke 4	Şeyh Yusuf sâkin fî ribâtı Nafi Efendi Sikke 4	Evlâdı Şeyh Abdullah bin Mahmud Sabri İmam Ali Paşa Sikke 4
Abdullah bin Ahmed eş-şerif fakıYahya Beğ Sikke 4	Molla Abdullah Lâri tabi' Şeyh Ahmed Kaşaşî Sikke 4	Şeyh Musa mekteb-i Şeyh Ahmed Kaşanî Sikke 4
Şeyh Ali bin Şeyh Ahmed Kaşanî Sikke 4	Dilaver bevvâbı ribât Seyyid bâ Ebubekir Radiyallahuanh Sikke 4	Şeyh Saka-i vâdiet-i Şeyh Ahmed Kaşanî Sikke 4
Evlâd-ı Seyyid Abdullah Saffan Sikke 4	Şeyh Mustafa bevvâbı ribâtı Nafi Efendi Sikke 4	Şeyh Salim ve Şeyh Ali tevâbianı Şeyh Ahmed Sikke 4
Şeyh Çelebi bevvâb Hafız mie Seyyidina tabi' Şeyh Kara Radiyallahu anh fi'l (…) Şerife Sikke 4	İbrahim bin Ali el-Meranî Sikke 4	Şeyh Salih bin Abdullah müşiri Bâb-ı Nisâ Sikke 8
Mehmed bin Salih el-(…) Sikke 10	Abdullah Efendi Edirneli mücâvir Medine-i Münevvere Sikke 6	Üveys Dede mücâvir Medine-i Münevvere Sikke Dört
Evlâd ve ıyâli Şeyh Ahmed Hicazî müşiri Harem-i Şerîf Sikke 4	Evlâdı İbrahim Buhari Müşir-i Harem Sikke 4	Ayşe binti Abdullah Efendi Edirneli Sikke 4
(9b) Şeyh Derviş Tavaslı Sikke 4	Def'a binti Es-Seyyid Davud Şerife Sikke 4	Said bin Şeyh Ali Kadı Reis Müdür Hârem-i Nebevî Sikke 5
Abdullah tabi' Mervan Ağa Sikke 4	Seyyid Şeyh İsmail Larendeli Karamanî Sikke 6	Şeyh Ali Mısrî Âmâ Hafız (…) Sikke 4
El-hac Mustafa farraş Beğşehirli Sikke 4	Mehmed ve Ahmed evlâdı Molla Yakub Kürdî Sikke 6	Muharrem Dağıstanî tabi' Nafi Efendi Hevâce Ferruh Ağa Sikke 6
İbrahim Keşmirî damadı Hacı Salih Sikke 4	Eşşeyh Ahmed Hamamî (…) Sikke 4	Molla Hasan Kürdî Sikke 4
Eş-şeyh Abdullah el-(…) Sikke 4	Cemaleddin bin Mehmed Efendi Hatib-i Mualla Sikke 6	Bostancı Mehmed Mücâvir Sikke 4
Seyyid İsmail tabi' İbrahim Ağa Mücâvir Medine-i Erzurumî Sikke 10	Şeyh Ahmed bin İbrahim Terzizâde sâkin-i kal'a Sikke 4	Evlâd ve ıyâli Sais İsmail Erzurumî 'an fera' Es-Seyyid Abdullah bin Seyyid Ahmed el-Medenî Sikke 10
Es-Seyyid Hasan bin Es-Seyyid Yahya (…) el-mülâzım-ı hazreti şerife (…) (…) Sikke 4	Seyyid Abdullah bin Mehmed Balevî sâkin-i ziyareti ribâtı âşere Sikke 4	Şeyh Said Mücâvir Medine-i Münevvere Sikke 4
(9a) Şeyh Abdullah mücâvir Medine-i Münevvere	Hasan bin Abdullah el-Farsî el-Medenî	Şeyh Abdurrahman Özbekî Sikke 4

Sikke 4	Sikke 4	
Reşid ve Rahime ve Sueda ve Saide ilâ hâl ve Ayşe binti Hacı Salih müşir-i bâb-ı Nisan Harem-i Nebevî Sikke 10	İbrahim bin Muhyeddin Merdân-ı Hisar sabıka Sikke 4	Ahmed bin Ali el-mücâvir el-Halid Medenî Sikke 4
Seyyid Kasım tabi' Hamza Ağa Sikke 4	Derviş Abdulbaki bin Hasan Efendi Mevlevî Sikke 4	Şeyh Osman bin Derviş Han..rî Sikke 4
Evlâd Şeyh Osman Derviş Cağmurî Neferen 2 Sikke 6	Şeyh İbrahim bin Ebu'l Gays Sikke 4	Eşşeyh Ebu Abidin Ahmed el-Medenî Sikke 4
Hacı Ahmed Midillili Mücâvir Sikke 4	Mustafa Efendi İmam Kala Ağası Sikke 4	Fatıma binti Mustafa Dede Gümülcineli Ali Şeyh Mahmud bin Ali Cağmurî Sikke 4
İyâli Habeşî Süleyman tabi' Abdulkadir Ağayı sâbık sarayı âtik mücâviri Medine-i Münevvere Sikke 8	Evlâdı Habeşî Süleyman Neferen 2 Sikke 10	Mehmed Efendi bin Ali Müfti zâde İmam-ı Hasekî Sikke 4
Semaiye Hatun mücâvir hatibi Mescid-i Şerif Hazreti Risâlet Penah Sikke 4	Şeyh ibn-i Abdullah Kureyşî Sikke 4	Şeyh Selim bin Nureddin el-Hattab Sikke 4
(10b) Molla Receb sâkini binti (…) Sakine Sikke 4	Şeyh Ahmed bin Hamid Ebu İmam Nâibü'l Hanefî Sikke 4	Mehmed bin Salim eş-şerif Hafızı kelâmullah sâkini ribâtı Mekke Sikke 4
Şeyh Ahmed evlâdı İbrahim es-sâkin mücâvir Sikke 4	Fakih-i Fezâdi ve evlâdı sâkini Care'l Haram Neferen 2 Sikke 6	İsmail Hafız-ı kelâmullah Sikke 4
Mübarek tabi Ahmed Ağa Sikke 4	Küçük İbrahim tabi' Ahmed Ağa Sikke 4	Mahmud Birgilî Dede Sikke 4
Mehmed Abdullah es-selgavi Şeyhü'l-Farraş Sikke 4	Abdullah bin İbrahim Medine-i sâkin-i Babü's-Selâm Sikke 4	Şeyh Mehmed bin Ömer el-Halebî Nâib-i Alay Sikke 4
Şeyh Salim bin Ahmed Emirü'l Hâc Sikke 4	Şeyh Ahmed bin Ali Emirü'l Hâc Sikke 4	Şeyh Ahmed bin Bahaeddin Sikke 4
Eşşeyh Ebu'l Gays bin Bahaeddin Sikke 4	Eşşeyh Ebü'l Ferec el-Hamdanî Sikke 4	Zemzem Hatun (…) sebi' Sikke 4
Ravza Hatun binti Şanavi Sikke 4	Nazha Hatun ıyâli Hacı Salim Sikke 4	Tefaha? Hatun ıyâli Şeyh Abdulkadir Sikke 4
(10a) Tabi' İmam zâde Efendi	Ali bin Mehmed Tavacı?	Şeyh Ömer el-Halidis

Hasan bin Mehmed el-Hisari Sikke 4	Sikke 4	Sikke 4
Evlâdı Ahmed bin Ömer Halidi Sikke 4	Es-Seyyid Mehmed Haşim bin Es-Seyyid Hasan İmam Sikke 4	Es-Seyyid Muhsin el-Hicazî Sikke 4
Es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid Ali Mağribî Sikke 4	Farac Ağy-ı kayyumu Ravzâ-i Mutahhara Sikke 4	Monla Receb Topal Sikke 5
Evlâdı Molla Yakub Receb ve Saliha ve Ayşe ve Fatıma be Revha Neferen 5 Sikke 15	Evlâdı Molla Hasan Kürdî Mehmed Mekkî Mehmed Ali Neferen 2 Sikke 6	Emin bin İbrahim Kürdî Sikke 4
Molla Abdulkadir Kürdî Sikke 4	Molla İbrahim Güranî Sikke 4	Molla Mahmud Sahranî Sikke 4
El-hac Molla tabi Mehmed Nafi mücâvir Medine-i Münevvere Sikke 3	Derviş Mustafa Saray-ı Cedîd Sikke 4	Mazlum Mustafa Ağa Dizdâr-ı Kal'a Medine-i Münevvere der-sabık Sikke 4
Evlâdı Şeyh Ahmed Hicazî Müşiri Harem-i Şerif Sikke 4	Benâtı Abdi Çavuş biraderi merhum Cafer Ağa Hızırpaşalı Sikke 20	Revha-i Abdi Çavuş ve validehâ Sikke 10
(11b) Revha-i Hacı Ahmed bin Şihabeddin el-Hicazî Sikke 5	Mehmed Ahmed Ayıntabî mücâvir Sikke 4	Kürkçü Süleyman el-Hisari Sikke 4
Arslan bin Mustafa el-mücâvir el-Hisari Sikke 4	Mehmed Ahmed Ayıntabî mücâvir Sikke 4	Kürkçü Süleyman el-Hisarî Sikke 4
Arslan bin Mustafa el-mücâvir el-hisari Sikke 4	Hacı Hüseyin halaskâr-ı mücâvir Medine-i Münevvere Sikke 4	Numan Efendi fî ribâtı Karabaş Efendi Sikke 4
Şeyh Ahmed Seydi fî ribâtı Nafi Efendi Sikke 4	Şeyh Musa el-Küvvaranî Sikke 4	Hirarî Dede Mevla-i faraş-ı harem Sikke 4
Molla İbrahim Mücâvir Sikke 4	(…) (…) el-Hallâk Sikke 4	Evlâd ve ıyâli Seyyid Ahmed Müderris Musul Sikke 5
Şeyh İbrahim Şamî ferraş tabi şeremetçi Mustafa Efendi Sikke 4	Faki Ahmed Ebubekir Ama Sikke 3	Hüseyin Muhammed Tuhbî? Sikke 3
Eş-şeyh Ahmed Mahrecci Sikke 3	Şeyh Tevfik Halife Sikke 3	Şeyh Said tabi Abdullah Abbasî halife-i Sikke 3
Şeyh Ömer bin Âdem Hafız Sikke 3	Şeyh Mehmed Hamdanî Efendi Sikke 3	Şeyh Abdulvahab İmam Sikke 3
(11a) Şeyh Ali Ömeri İmam Sikke 3	Şeyh Ahmed Âdem Hafız Sikke 3	Fatıma valide-i Mustafa ibn-i Hüseyin Tuhbî Sikke 3

Yakut tabi Şeyh Ahmed Halife Sikke 3	Said bin Hasan Tuhbî? Sikke 3	Fatıma binti İbrahim Nâib-i el Yenbu'
Cem'an Hasene Sikke 2.000		
Tahriren 11 Receb Sene 1063		
Zeyl-i hâzihid defter bi-mârifetü'l-fakr Behram Ağa-i Dârüssaâde en-nâzırı be evkâf-ı Haremeyn-i Şerifeyn	Bi-mârifetihi'l abdi zaif el-fâkir Abdullatif el-memur-ı müfettişi evkâfü'l-harameyn Gufire lehû	Hurrira el abdu'l-fakîr es-Seyyid Süleyman Abdullah el-Kadı bi Medine-i Münevvere Ufiye anh
ve bi-mârifetihi'l es-Seyyid Ali Ağa Haremeyn-i Şerifeyn Mütevelli-i hâlâ		

Extended Abstract

In the classical period of the Ottoman Empire, the balance between state administration, military achievements and social order was largely based on the functioning of the foundation system. This system was a mechanism that shaped not only religious life but also the economy, education and social assistance. Deli Hüseyin Pasha's life and the foundations he established are a concrete manifestation of this understanding. While his career shows how the Ottoman bureaucracy was determined by the balance within the palace as well as merit, his foundation reflects the state's understanding of social justice and the importance given to Haremeyn.

Hüseyin Pasha's life story is an example of how a hatchetman of devshirme origin could reach the highest positions in the seventeenth century, a period of radical change in the Ottoman Empire. His service at the court during the reign of Murad IV led to his rapid advancement thanks to his technical and military skills. Especially his mastery in bow repair attracted the attention of the sultan and he was appointed to important positions. The fact that he held strategic positions such as Captain-at-Arms, Beylerbeylik of Egypt and Beylerbeylik of Anatolia is an indication of his influence within the state.

However, this rise was not free from political intrigues. Power struggles in the Ottoman central bureaucracy directly affected the fate of the pashas. Hüseyin Pasha's execution despite his successes in the Crete Campaign reflects the unstable political environment of the period. This situation reveals that military success alone was not enough in the Ottoman Empire, and that intra-palace alliances and balances were also of vital importance.

Hüseyin Pasha's most lasting legacy is his endowment of the villages that were assigned to him after his conquest of Chania in Crete. These villages were registered under the name "Vakf-ı Medina-i Münevvere" and allocated to provide income for the poor in Mecca and Medina. According to the conditions specified in the endowment, a certain portion of the villages' income was to be distributed directly to the needy in Haremeyn, while the rest was to be left to the pasha's children. This arrangement shows both the religious and familial dimension of foundations.

The foundation system in the Ottoman Empire was an extension of the 'charity' tradition in Islamic law. The foundation, which means the allocation of property to a social purpose for the sake of Allah, played a key role in the construction and operation of buildings such as mosques, madrasahs, inns and baths. However, foundations were not limited to religious services; they were active in a wide range of fields from education to health, from infrastructure to social assistance. Hüseyin Pasha's foundation can also be considered in this

context. The endowment of entire villages, the transfer of revenues to Haremeyn and the transfer of trusteeship within the family reflect the basic characteristics of the Ottoman foundation system.

The Ottomans attached great importance to Mecca and Medina and sent regular aid to these holy cities. These aids, called "Surre", consisted of money, gold and various gifts prepared to be distributed to the people of Haremeyn during the pilgrimage season. This tradition started during the Abbasid period and was systematically continued by the Ottomans. Hüseyin Pasha's foundation also supported the poor in Mecca and Medina through surre.

Surre books are important documents that record how this aid was distributed. In the books of Hüseyin Pasha's foundation, the payments made to the imams and muezzins of the Hanafi, Shafi'i, Maliki and Hanbali sects in Mecca, to the Harem masters and to those in need are listed in detail. In Medina, shares were allocated to the residents of Suffa, Harem-i Sharif officials and seyyids. These records show how the Ottomans embraced different groups in Haramayn and endeavoured to ensure social justice.

Foundations also played a critical role in the Ottoman economy. The villages endowed by Hüseyin Pasha were used not only for religious services, but also for the economic development of the region. The revenues generated from the villages contributed to the revival of agriculture and trade, so that the foundation lands could be productively exploited. In addition, foundations financed education and health services and maintained public buildings such as inns and baths.

This system was a reflection of the Ottoman concept of 'social state'. In addition to the resources allocated from the central budget, the state extended social services through foundations. Foundations ensured the preservation of social balance even in regions where the state could not reach. In this context, Hüseyin Pasha's foundation had both a religious and economic function.

The life and foundations of Deli Hüseyin Pasha are an important example of the understanding of administration, social justice mechanisms and how religious life was intertwined with state policies in the classical period of the Ottoman Empire. While his career reflects the tension between merit and political balance, his waqf reveals the value the Ottomans attached to Haremeyn and the social function of the waqf system.

Foundations were not only philanthropic activities, but also a means of social control and stabilisation by the state. As a part of this understanding, Hüseyin Pasha's foundation undertook both a religious and socio-economic mission. This legacy is a manifestation of the Ottoman multi-layered

administrative system and the understanding of social justice shaped by Islamic values. This system, which bears the traces of the foundation culture even today, is a proof of historical continuity and the universal spirit of solidarity.